NAŠE ŘEČ.

LISTY
PRO VZDĚLÁVÁNÍ A TŘÍBENÍ JAZYKA ČESKÉHO.

VYDÁVÁ
III. TŘÍDA ČESKÉ AKADEMIE VĚD A UMĚNÍ.

*

*

ROČNÍK OSMÝ.

*

NÁKLADEM ŠOLCE A ŠIMÁČKA, SPOLEČNOSTI S R. O.
V PRAZE II., JERUSALEMSKÁ 11.
1924.

NAŠE ŘEČ

ROČNÍK VIII. ČÍSLO 1.

JOS. ZUBATÝ:

NENÁVIDĚTI, NENENÁVIDĚTI.

Byla nám poslána věta »Elinka *nic* tak *nenenávidí*, jako šedivou prósu života« (z ned. příl. Nár. pol. 1. července 1923) s otázkou, je-li to správná čeština. Ze svých lístků vybíráme tyto doklady stejného smyslu, ale odchylného tvaru: »ani ho nemiluji, *ani* ho *nenávidím*« (v Kunešově překladu Claretiova románu Milion, 1916, 42), »*nic* tak *nenávidím* jako tu kopanou« (z hovoru se starým pánem, s prosbou ke všem Slavistům, Spartistům a jiným -istům, aby se na něj nehněvali). Jde tedy o to, má-li sloveso *nenáviděti*, jehož tvar je záporný (ne-náviděti = ne-milovati), ale význam kladný (= míti v nenávisti, něm. hassen, lat. odisse), ve větě záporné míti ještě novou zápornou částici či nic.

Říkává se, že se dva zápory ruší nebo spíše důrazněji vyjadřují klad. Každá mluvnice ovšem musí k tomu ještě přidati výklad, kde a do jaké míry je takové dvojení záporu možné. V latině na př. lze říci *non nescio* (»ne nevím«, t. j. »dobře vím«), protože ve ztrnulé záporné částici ne- jazyk necítí téhož slova co v obyčejném záporném tvaru *non*, a protože je mu *nescio* přízvukem i významem slovo jediné a nedílné (jako nám *nevím)*, ale neříká se na př. *non non amo* (»ne nemiluji«, t. j. »velmi miluji«). V češtině je dvojí zápor možný, jen kde se popírají rozličné části věty nebo kde se záporný výraz znova popírá tak důrazně (obyčejně na rozdíl od výrazu kladného), že nový zápor cítíme jako samostatnou část celé představy. Tak na př. lze říci »ty nesmíš nepřijíti, nemohu tam nejíti« (»neboť my nemůžeme nemluviti toho, co jsme viděli a slyšeli« Skut. 4, 20), protože se popírá možnost nevykonati věc vyjádřenou neurčitým způsobem; otec může napomínati neposlušné dítě slovy »ty musíš ne neposlouchati, ale sám udělat, co máš dělat«: ale nikdo neříká »já nenepřijdu« nebo »ne nepřijdu« s významem »přijdu najisto«.

A opakuje-li čeština (způsobem nepůvodním, jak víme zejména ze známé rozpravy Gebaurovy »O negaci, zvláště staročeské« v 10. roč. Listů filol.), zápor u slovesa i u jmenné části věty, říkáme-li na př. *nevím nic* (místo pův. *nic vím)*, nemají takové věty významu kladného, mají význam prostě záporný jako na př. něm. věta »ich weiss nichts«, v níž jest jediné slovo záporné (nichts).

To platí v češtině celkem i o slovech tvaru a původu záporného, která nabyla významu kladného, jako je na př. *nemoc, nemocný* a stč. (někde v nářečích posud žijící) *nemoci, nemáhati* (= býti nemocen). Lze na př. říci, že *ne* teprv *nemocný*, ale zdravý člověk se má vyhýbati všemu, co by mu mohlo škoditi; lze již i říci o někom, že *není nemocen:* ale nikdo neřekne, že je »nenemocen«. I »neneduživý« je slovo neslýchané, ač není kladného »duživý«, jako vedle *neduh* máme aspoň zbyteček kladného *duh* (jde mi k duhu 6, 160). I záporu sloves původně záporných, ale významem kladných se čeština celkem vyhýbá. Říkáme ovšem kladně *nechati* i záporně *nenechati*, ač *nechati* samo původně bylo sloveso záporné s významem »nedbati«; ale tento význam a původ je našemu jazykovému citu u tohoto slovesa již úplně neznámý, protože sloveso **cháti* (praslov. *chajati* »dbáti«, žijící ještě v jazycích jslov., ale i v nich nejčastěji ve větách záporných) v češtině v tvaru kladném již dávno v dobách předhistorických zahynulo. Jinak i v staré češtině jsou doklady prostého záporu u takových sloves skoro neslýchány, na př. 2. Kor. 11, 29 »kto nemocen jest, a já nenemáhám?« v evangeliáři Olomouckém (»kdo umdlévá, ješto bych já nemdlel?« Kral.), kde asi působila i lat. předloha (quis infirmatur, et ego non infirmor?).

Takové slovo původně záporné s významem kladným je také sloveso *nenáviděti*. Původní sloveso *náviděti*)* se objevuje i v jiných jazycích slov. nejraději v tvaru záporném s kladným významem týmž co v češtině; kladné *náviděti* již v starší češtině je vzácné a v naší době se objevuje leda jako archaismus v písemnictví.**) Ostatně i záporný tvar *nenáviděti* je dnes již skoro jen knižní, ač mu lid rozumí a někdy se ozve ještě i v jeho mluvě.

---

*) Původní význam slovesa náviděti byl »viděti na někoho, na něco«. Srv. u Raisa »já bych je Němce neviděl« 8, 64 (= nemohu je ani vidět, ani se na ně podívat), »my bysme to neviděli (= nestojíme o to, nechce se nám), abysme tady s vámi byli« 119.

**) Jungmann má n á v i d ě t i ještě z živé mluvy krkonošské (on ji náviděl, t. miloval) a v přísloví »návidí ho co valach hříbě«. Byli bychom vděčni za zprávy, kde toto slovo ještě dnes snad žije v mluvě lidové.

Jak tedy, abychom se vrátili k otázce, o niž nám jde, má zníti záporný tvar slovesa *nenáviděti?*

V starší češtině nalézáme doklady, které znova potvrzují, že se jazyk dvojímu záporu — mimo případy zvláštní — vyhýbá. Lze říci »toho nenáviděti nemohu, kdožť mne tak pouhým (= upřímným) srdcem miluje« (Jungmann z Krameriových Letop. Troj.), právě tak, jako by bylo lze říci »toho nemilovati nemohu . . .«. Lze říci i, že máme »nejen nenáviděti, ale i číti milost v sobě k družci« (= cítiti lásku k bližnímu), anebo »takéž (= právě tak, stejně) dobrého, ktož má, ne nenávidí, ale miluje« (Sl. stč. ze Štítného), kde — v protikladu — by bylo možno napsati i »nejen ne nemilovati . . .«. Ale doklad, že bylo možno říci v přímém a prostém záporu na př. »já ho nenenávidím« s významem něm. »ich hasse ihn nicht«, sotva kdo najde; a kdyby se našel, nezněl by česky, příčil by se českému způsobu myšlení i mluvení.

A nyní se podívejme na ty tři doklady z nové češtiny, jež jsme položili na počátek tohoto výkladu. Všem třem společný znak jest, že je ve větě mimo očekávaný zápor slovesa ještě jiné slovo *(nic, ani),* které ji Čechovi činí samo zápornou. Řekneme-li »nic (ani) nenávidím«, je to věta snad po stránce logické se stanoviště novočeského nesprávná, protože by se podle novočeské zásady zápor měl opakovati i u slovesa, aby byl plně vyjádřen, ale každý Čech jí rozumí jako větě záporné, protože o tom při slovech *nic, ani* nemůže býti pochybnosti (možnost, že by kdo v oněch větách slovu *nenávidím* přikládal význam »nemiluji« místo obmýšleného významu něm. »ich hasse nicht«, rovná se přece skoro nule). Že věta se slovy jako *nic (nikdy* a p.) nebo *ani* v staré češtině mohla míti ještě i sloveso bez negace, znamená v našich očích pro češtinu novou málo: příčí se nám tvořiti pro novou češtinu zákony na staročeské kopyto. Kdybychom řekli »nic (ani) nenenávidím«, každý Čech, který není zvyklý učeně mudrovati o správnosti nebo nesprávnosti jazyka, kterým mluví, jak ho naučila mluviti matka Češka, pocítí, že mluvíme nějak divně; snad začne pozorovati, nekoktáme-li trochu. Z toho nám plyne pravidlo, že sloveso *nenáviděti* ve větě, jejíž záporný smysl je už jinak nepochybný, záporné částice míti nemusí ani nemá: věta *nic (ani) nenávidím* je nám češtější než »nic (ani) nenenávidím«.

Jinak je ve větě s tímto slovesem, která má míti záporný smysl aniž má slovo jiné, z něhož by tento záporný smysl byl zřejmý: tu, musí-li již sloveso *nenáviděti* ve větě býti, negace u slovesa býti musí, věta *nenávidím ho* nemůže podle libosti znamenati jednou něm. »ich hasse ihn«, po druhé »ich hasse ihn nicht«. Ovšem, k tvaru *nenenávidím* se odhodláme opravdu jen z nut-

nosti; děvče na př., kterému vyčítají, že dobrého člověka nenávidí, snad zvolá »já ho nenenávidím, ale nemám ho ráda«, aby se hájilo přímo proti výtce.*) Kde takové nutnosti není, dobrý stylista se raději všem nesnázím vyhne a užije jiného rčení (nemám v nenávisti, ne že bych nenáviděl a p.), a snad si nějak pomůže nejraději i ve větách, kde je možno říci *nenávidím* m. *nenenávidím.*

Podobné doklady nalézáme i u záporných sloves *nedostati se, nedostávati se* s významem »scházeti, chyběti«. Také zde v staré i nové době čítáme a i v hovoru slýcháme věty, v nichž ve větě s jiným slovem záporným sloveso *nedostati (nedostávati) se* nové negace nemá; tak na př. lat. slova »nihil mihi deerit« Ž. 22, 1 překládají některé stč. žaltáře *ničehož mi sě nedostane* (nebudu míti nedostatku Kral. 23, 1), nebo čteme v Alexandreidě větu *nic sě v nich* (vlastech asijských) *nedostává* (= nic v nich neschází), při čemž ovšem musíme míti na paměti, že jde (jak správně připomíná Gebauer v Sl. stč.) o památky z doby, kdy věta se slovem *nic* snad ještě nemusila míti slovesa se zápornou částicí, kdy tedy zde nemusila býti negace dvojí. Ale potřeba negace i při slovech jako *nic, ani* se ustalovala již v staré době, proto již v památkách z 15. st. nalézáme i doklady s dvojí negací, kde *nedostati (nedostávati) se* má význam »scházeti«; tak v bibli Olomoucké čteme 2 Esdr. 9, 21 *nic sě jim nenedostávalo* (nihil eis defuit, Kral. Neh. t. v ničemž nedostatku neměli), v Kořečkově Nov. Zák. z r. 1425 1. Kor. 1, 7 *aby sě vám nic nenedostávalo* (ut nihil vobis desit in ulla gratia, tak že nemáte žádného nedostatku v žádném daru Kral.).

Mezi *nenáviděti* a *nedostati (nedostávati) se* je ovšem podstatný rozdíl ten, že vedle *nedostati (nedostávati) se* je dosti častý — třebas ještě řidčejší — i kladný tvar *dostati (dostávati) se*, a že tvar záporný vedle kladného významu »scházeti« může míti a mívá skutečný význam záporný (na tebe se nedostalo; nedostává se nám pochvaly každého dne). Proto je na větách s *nedostati (nedostávati) se* možný někdy i dvojsmysl, může nastati pochybnost, máme-li týž tvar pojímati ve smyslu kladném (scházeti) či záporném (nescházeti); ve větách s *nenáviděti* takové nejasnosti snad nikdy nebývalo. Z Hrubého překladu Petrar-

*) V Komenského »Truchlivém« (vyd. brněn. 15, 106) Truchlivý naříká: »Nedbá tedy (Bůh) o nás, děj se s námi, jak děj, jemu v nebi dobře«, a Víra mu odpovídá: »Ó nikoli nenedbá, ale obmýšlí dobré milujícím sebe, když je cvičí, a uhlédaje příhodný svůj čas, o ně se zasazuje a vysvobozuje ze všelijakých ouzkostí«. Také n e d b a t i aspoň se blíží významem slovesům kladným.

kových Knih proti štěstí i neštěstí (1501) jsme si vypsali doklad (13a, kn. 1, hl. 9), kde hned za sebou týž tvar čteme v různém smyslu: »plnému a dokonalému *nic se nedostává* (nihil deest = nic neschází), ale jistě *nedostáváť se* (deerit = schází ti) mnohého, jestliže těch věcí, kteréž smy (= jsme) předpověděli, nemáš«. Slov, která mohou býti nejasná, chrániti se má každý spisovný jazyk a chrániti by se měla i čeština; a protože se sloveso s dvojí negací jazyku našemu příčí, bylo by nejlépe i tvaru *nedostati (nedostávati) se*, kde by ho žádal smysl, raději se vyhnouti. Že to obratnému stylistovi není v češtině nic nemožného, poznati může čtenář ze způsobu, jak se v našich hořejších dokladech vyjádřili překladatelé bible Kralické; ač znali české překlady biblických textů a hleděli zbytečně se od nich nevzdalovati, je zde viděti zřejmou snahu po výrazu zřetelném a při tom českému jazyku přiměřeném. Této snahy je ovšem zase třeba zejména, kde záporný význam věty není zřejmý z jiného záporného slova mimo negaci při slovese. V Rožkových »Květech krve« (Přítel domoviny 30) čtli jsme na př. větu »pošlu k vám svou paní, aby se přesvědčila, nedostává-li se vám čeho«; spis. chtěl říci patrně »neschází-li vám nic« a měl se podle toho také zřetelně vyjádřiti. Kde by výraz *nedostávati se* měl býti ve smyslu záporném (»nescházeti«), měl by se vždy položiti nějaký výraz kladný s negací (tedy *nemíti nedostatku* a p., nebo *nescházeti, nechyběti*; že *scházeti* v tomto významu není slovo nesprávné, jak se stále mnoho lidí u nás domnívá, vyložili jsme již 2, 196 n.).*) —

O slovese *nenáviděti* máme ještě dvě poznámky. Brusy učí, že jeho předmět má býti v genitivě, ne v akusativě: »nenávidí *občany své*, správně *občanů svých*«, mat. Brus 3. vyd. 207. Sami jsme v prvních ročnících někdy kárávali, užil-li kdo u toho slovesa 4. pádu. Není pochyby: stará slovanská vazba je zde s 2. p., to dokazuje církevní slovanština i stará čeština; a vazba tato má příčinu právě v tom, že *ne-náviděti* je sloveso původně záporné. Ale necítíme již dávno v *nenáviděti* slovesa záporného, *nenáviděti* nám neznamená »nemilovati«, nýbrž »míti v nenávisti«, a protože předmět sloves a rčení smyslem podobných slovesu *nenáviděti* vyjadřujeme 4. pádem, již v starší češtině se obje-

---

*) Jak se češtině příčí dvojení negace, vidíme na př. z Raisovy věty (Spisy 11, 85) »snad bys neseděla doma a neukázala se lidem?« Znamená to »snad bys neseděla doma a neskrývala se před lidmi«, »neukázala se« by mělo tedy míti logicky dvě negace; ale každý Čech této otázce rozumí (pomáhá negace v první části »snad bys neseděla«) a každý Čech by se dovedl stejně vyjádřiti, kdyby nechtěl místo »neukázati se« položiti na př. »skrývati se«.

vují doklady s touto vazbou i u slovesa *nenáviděti*, ovšem řídké.*) Tak v 16. st. (Rada zvířat) »svini, *kterouž* já nenávidím«, u Veleslavína »nenávidí *jich* jako *nakažení morní*« (= morovou nákazu); v. Kott 2, 126. Říkáme-li a píšeme »nenávidím ho, bratra, té, vás« ap., cítíme v takových předmětech akusativ, ne genitiv, a proto říkáme a píšeme, nezadrží-li nás poslušnost brusů, také »nenávidím ji, bratry, sestru« atd. a musíme se do genitivních tvarů jen nutiti. Zejména u předmětů neživých se nám příčí 2. p. (poučný je v té příčině doklad z Veleslavína, jejž jsme právě uvedli). Genitiv je zde archaismus, kterého zapovídati nelze, ale kterého zákazy akusativu proti nezadržitelnému proudu jazykového vývoje nezadrží.

V 3. os. mn. č. dovoluje Brus tvary *nenávidí (závidí)* i *nenávidějí (závidějí)*, ale sám přiznává, že obyčejnější je tvar první (na př. bible Kralická užívá, pokud vidíme, jen jeho). Podle jediné obvyklých tvarů *nenáviď (záviď), nenáviďme (záviďme)* v rozk. zp. a *nenávidě, -íc (závidě)* v přech. měl by se za správný uznávati jen tvar *nenávidí (závidí)*, jak učí na př. Pravidla.

DROBNOSTI.

OBVYKLÝ, OBVYKLE.

Co znamená slovo *obvyklý*, ví i cítí každý Čech: »obvyklé« je, co si obvykl nějaký jednotlivec nebo nějaká společnost lidí. Řekneme-li na př. o někom, že přišel oblečen obvyklým šatem, každý ví, co to znamená: oblékl se, jak si obvykl se oblékati, anebo jak si obvykli oblékati se lidé, k nimž patří, za podobných příležitostí. Význam slova *obvyklý* je blízký významu slova *obyčejný* a místo »obvyklý« lze obyčejně říci i »obyčejný«, třebas pak nezní věta docela určitě; ale ne všude lze říci naopak »obvyklý« místo »obyčejný«. Obě slova jsou svým kořenem příbuzná, ale jazykový zvyk přidělil slovu *obyčejný* význam širší: »obyčejné« je, co se pravidelně za jistých okolností děje, ať již při tom jde o skutečný zvyk bytosti, která si vůbec něco zvykati může, či nic, »obyčejné« je pak také něco docela všedního, nevynikajícího nad běžný průměr, kdežto »obvyklé« je něco, co

*) Jak určitě kladným slovesem nám n e n á v i d ě t i jest, viděti na př. z toho, že říkáme »nenávidím ho více než ďábla« a p. Kdyby n e n á v i d ě t i bylo významem skutečně sloveso záporné, musili bychom říkati »návidím ho méně než ďábla«. Něco docela jiného znamená věta »nemiluji ho více než bratra«.

je obyčejné proto, že si to nějaký člověk, nějaká skupina lidí nebo snad i nějaký vyšší živočich vůbec »obvykl«. Význam slova *obvyklý* zde jen přesahuje do širšího oboru slova *obyčejný*, chceme-li výslovně naznačiti, že jsme zvyklí se za jistých okolností s nějakou věcí setkávati. Tohoto rozdílu u *přídavných* tvarů těchto slov šetřívá mluva živá i spisovná. Říkáme na př., že obvyklá nebo obyčejná odměna za nějaký výkon je x Kč (odměna, kterou je zvykem dávati), v srpnu že je padání hvězd obyčejný nebo obvyklý zjev (kterému jsme v srpnu zvyklí), sotva kdo však řekne, že tuberkulosa je v X-ském kraji velmi obvyklá nemoc, nikdo neřekne, že pije raději obvyklé pivo než plzeňské, že rok 1923 byl obvyklý. Jen kdo vidí zvláštní krásu v slovech v živé mluvě neslýchaných, bude se snažiti, aby slovo *obyčejný* pokud možno vytlačoval slovem *obvyklý*.

U příslovce *obvykle* bychom měli býti ještě opatrnější. Přídavná jména na *-lý* jsou jména slovesná, bližší příčestím než jménům přídavným, a již proto nejsou jejich příslovce příliš obvyklá, nestala-li se skutečnými přídavnými jmény, jejichž slovesného původu si již nebýváme vědomi. *Zamračený* může vyjadřovati *stálou* vlastnost (takový zamračený člověk), cítíme toto slovo již jako skutečné přídavné jméno, proto docela bez rozpaků řekneme o někom, že se díval zamračeně; *zaťatý* je vlastnost *nestálá*, v níž ještě příliš cítíme následek děje, je to tedy spíše příčestí než přídavné jméno, proto mluvíváme o zaťatých pěstích, ale nikdo neřekne o někom, že hrozil zaťatě.*) *Umělý* vyjadřuje také stálou vlastnost, proto je příslovce *uměle* slovo velmi časté; ale *obvyklý* je vlastnost, z níž příliš silně vyciťujeme její slovesný ráz, a již proto není *obvykle* v řeči skutečné slovo časté. Kdo řekne o někom, že se oblékl obvykle? A přece se dnes — a již dosti dlouho — tak psává velmi často; zdá se, že *obvykle* zní některým našim spisovatelům pěkněji, snad i správněji, než *obyčejně*. Asi proto, že je to slovo v životě málo slýchané (dovedeme říci na př., že nám něco zní dosti obvykle a p.). Jak často čítáme na př., že kdosi večer »obvykle« chodí na večeři do hostince, po obědě že si »obvykle« zdřímne? To by skutečnému Čechovi mohlo znamenati leda, že to dělá způsobem, jakým je zvyklý, anebo jak je vůbec zvyk to dělati; ale ani tak nemluvíváme. V době maturit jsme čtli r. 1923 v novinách, jak zlá je dnes rada, co s hochem po maturitě; a »otázka

---

*) V. Kotsmích v slovníčku k svému vydání Sofokleova Aianta vyložil jisté slovo řecké slovem »zaťatě«; povedený hoch místo, o které jde, svědomitě přeložil slovy »zaťatě vlasy si rva« a profesor, jinak výborný češtinář, porozuměl mu teprv za hodnou chvíli.

tato (prý) obvykle netrpí odkladu«. Proč »obvykle«? Je snad, může snad býti nějakým zvykem, aby nějaká otázka »netrpěla« odkladu? Jinde zase jsme čtli, že »říšskoněmecké visum (na průvodním listu) opravňuje pobyt v Německu jen na určitou dobu (obvykle několik neděl)«. Jediná příčina, proč zvláště novináři tak píší, jest, že je dnes móda psáti »obvykle«, kde říkáme »obyčejně«; má-li to slovo ve větě vůbec smysl či nemá, přívrženec módy se nestará, jako se módní lev nebo módní lvice v Praze stejně jako u Křováků nestará, je-li rozumné, co móda právě přinesla.

Naše obvyklá a obyčejná rada i zde je, dbáti zvyku skutečné mluvy. Nevěříme ovšem, že jí bude poslechnuto; vždyť by na konec krásné slovo *obvykle* zmizelo s povrchu světa československého!

PŘIROZENÝ POŘÁDEK SLOV.

Často se žádává od jazyka, aby jeho slova nebo rčení nehřešila proti logice; již několikrát jsme řekli, že tohoto požadavku v tom významě, jak se o něm mluvívá, neuznáváme, protože mluvíme, jak podle lidské přirozenosti myslíme, ne jak bychom podle teoretických pravidel logiky snad mysliti měli. I žádá-li kdo, jako žádáváme i my, aby se zachovával »logický« pořádek slov, mělo by se mluviti o přirozeném, psychologickém pořádku; naše vlastní představy nečiní v myšlení takových šílených přemetů, jak by se zdálo, čteme-li dnes tak časté doklady, v nichž se patrně již z módy na papíře spojují věci, které v mysli, v představě spojeny nejsou. Zvláště naši novináři si v tom libují; snad v tom vidí i skutečnou okrasu slohu. Bývá to tak, jako kdyby mistr krejčí vytvořil kabát, který by místo šosů měl rukávy, a nechal z něho vyčuhovat ruce zpod nějakých šosovitých přívěsků, jako vyčuhují u obyčejného smrtelníka nohy zpod šosů. Pro obveselení mysli jsme již citovali 6, 189 větu, podle níž v stav svatého manželství vstoupiti mínil král Alexandr s p. Bratianu (»pan president má býti svědkem při svatbě krále Alexandra s ministerským předsedou rumunským Bratianu«, místo »má býti s min. př. svědkem při svatbě ...«); 23. září 1923 se Čechu povedla věta, z níž si nevinný čtenář vyčte, že nebožtík Durdík měl ku podivu kusé »vědomí« (»dnes každý fouňa, pravil nám Durdík, jehož celé vědomí záleží v tom, že nic správného vědeckého neví, ohání se vědou«, kde věta s »jehož ...« měla býti připojena k »fouňovi«, k němuž snad přece podle představy spisovatelovy patří).

Pravou manií novinářskou je, že se příslovečné určení přídavného jména (nebo příčestí) klade ve větě na místo, kde se nemá oč opříti a visí proto mezi ostatními slovy beze smyslu, místo aby se položilo, kam patří podle samé představy, k svému přídavnému jménu (nebo příčestí). Uvádíme několik dokladů z Nár. pol., čímž nechceme říci, že by tento časopis obratností, s jakou užívá této módní ozdoby, nějak předčil nad svými druhy. »Sen. Pátek ... projevil přání, aby Ústředí mělo bohatou budoucnost na činy a úspěchy« (odp. 1. ř. 1923); co je »budoucnost na činy«, proč neříci, co si myslíme, »budoucnost bohatou na činy«? »Příčinu tohoto hromadného padání ryb dlužno hledati v znečištěné vodě řeky otravnými odpadovými vodami« (14. ř.); proč ne »ve vodě znečištěné odpadovými vodami«? »Přestupování na Purkyňově nám. je přímo na úkor (t. na újmu) bezpečnosti chodců i přebíhajícího obecenstva z jednoho vozu do druhého« (odp. 17. ř.); proč ne »obecenstva přebíhajícího z jednoho vozu ...«? Vždyť snad přece stačí přeříkati si takové věty nahlas v obojím tvaru, aby člověk na vlastní uši slyšel, co je přirozenější a srozumitelnější! A není-li možno bez újmy plynnosti slohu položiti přívlastek i s jeho příslovečným určením před jeho podstatné jméno, co je přirozenějšího, než položiti jej, jak se u nás děje odedávna, za ně?

VEŘEJNÝ LIST, POJIŠTĚNÝ DOPIS.

Máme-li pojmenovati nějakou novou věc, musíme to učiniti podle její některé zřetelné, význačné vlastnosti tak, aby posluchač bez dlouhých výkladů pochopil, kterou věc tak jmenujeme a proč, a aby snadno spojoval představu slova a věci. Tak se to pravidelně děje. Avšak přejímáme-li nějakou věc a její název od cizího národa, často se díváme, abych tak řekl, na vše očima tohoto národa, příliš lpíme na cizím slově, překládáme je do svého jazyka příliš nesamostatně a také na újmu srozumitelnosti.

Tak jsme si německé »offener Brief« přeložili slovy *otevřený dopis* a čítáme v novinách na př. Otevřený list panu ministru atd. Čte-li něco takového český čtenář, musí přečísti několik takových listů — znám to ze zkušenosti —, aby porozuměl, co se tímto názvem myslí, a teprve po delším přemýšlení uhodne, že se takovým listům dostalo onoho názvu obrazně z toho, že dopisy jsou obyčejně zavřeny a nepřístupny každému mimo adresáta, kdežto otevřené listy si může každý přečísti. Myslím, že by název »veřejný list« byl každému hned na poprvé daleko srozumitel-

nější a také správnější, a nevidím žádné překážky, proč bychom si tak říkati a psáti nemohli navyknouti.

Stejně jsme si přeložili název »lettre recommandée« do češtiny výrazem *doporučený dopis*. Název tento se mi zdá nejasný. Komu se list doporučuje? Snad ochraně pošty? To by se snad ještě sneslo. Nevím, jak nabyl takový dopis v cizině tohoto názvu, a také je to pro nás otázka zbytečná, neboť nám běží o to, zdali se tento název shoduje s naší představou o takovém listu. Dobré je pojmenování německé, kde název »eingeschriebener Brief« má důvod ve výkonu úředníka, který takový dopis zapíše, kdežto jiné listy se úředně nezapisují. Myslím, že nám všem při takových listech především tane na mysli, že pošta za ně a za jich dodání ručí, a ztratí-li se, že za ně dá náhradu. Jsou tedy pojištěny proti každé zkáze, jako na př. stavení je pojištěno proti ohni atd.; i navrhuji, aby se takový list jmenoval »pojištěný dopis«.

K. Rocher.

POSUDKY A ZPRÁVY.

Henri Serre, *Ghetto v mešitě*. Román. Přeložil A. P. Knihy dobrých autorů. Str. 63. Za Kč 8.—.

Překladová literatura se stala v poslední době jednou z bolestí a chorob našeho literárního života. Co bývalo ještě před několika desítiletími předmětem pečlivého výběru a ještě pečlivější práce, co působívalo jako neočekávané výhledy do dálky a vhánělo novou mízu do vadnoucí a ovšedňující produkce domácí, stalo se v poslední době obchodním artiklem, výrobkem fabriční práce, závodištěm sensace, myší záplavou, od níž živoří a hyne původní tvorba domácí. Hyne nejen hmotně udušena touto lavinou, ale ztrácí i umělecky, obsahem i formou.

Velkou část viny na této nadprodukci překladové a zvláště i na její formální zchátralosti, která rozrušuje i formu původní a ubíjí formální smysl ve čtenářstvu, má naše literární kritika. Zásada, že i překlad je dílo umělecké, že překladatel musí býti svému autorovi anténou stejně naladěnou a že musí sám býti tvůrčím umělcem aspoň potud, aby pro dílo cizí našel vlastní domácí instrumentaci, zůstává dnes zásadou na papíře, již nedbá zpravidla ani překladatel, ani však jeho kritik.

Jaké stanovisko zaujímává naše dnešní literární kritika k přeloženým knihám, jimž se rozhodla věnovati svou pozornost? Zpra-

vidla se její stanoviště nijak neliší od toho, s něhož posuzuje dílo původní. Přeložené dílo bývá obyčejně kritikovi jen příležitostí, aby se mohl zastkvíti svou bohatou literární erudicí, aby se mohl rozepsati o cizím autorovi, o jeho poměru k dílu a o významu díla v rodné literatuře i na foru světového písemnictví, což vše bývá obyčejně práce víc reproduktivní než produktivní. Tím nebudiž řečeno, že by to vše byla práce zbytečná, třebaže v ní bývá i mnoho ješitnosti a okázalosti; jeť třeba často připraviti půdu přeloženému dílu a jeho pochopení, obrátiti na ně pozornost, ač by to mělo býti, kde je toho třeba, aspoň z části spíš úkolem překladatele než kritika. Ale za hlavní vadu lze kritice vytýkati, že zapomíná zpravidla posuzovati přeložené dílo také jako překlad, že se neúčastní produktivně práce překladatelovy, že nevniká s ním v podstatu originálu a že nehodnotí prostředky, jimiž překladatel přetvořuje kvality díla cizího v rovnocenné hodnoty domácí. To není jen práce filologická, neboť tu jde o víc než o pouhou věrnost a správnost překladu. Příčina, proč se v našich kritikách přeložených autorů, i vynikajících, nedbá této zajisté podstatné stránky překladu, není v tom, že by si této povinnosti kritika nebyla vědoma, jako spíše v nechuti k detailnímu a nákladnému srovnávání překladu s dílem původním. Pro kritika s potřebným vzděláním a rozhledem je zajisté snazší vrhnouti na papír příval skvělých vět na př. o Flaubertově Pokušení než ukázati, jak se překladatel vyrovnal s tímto mistrem formy, co mu zůstal dlužen, a kladně, jak si měl vésti tam, kde ho kritik přistihl buď při neplném pochopení nebo při kusém ovládání prostředků.

Mohlo by se zdáti, že do toho do všeho Naší řeči, která nepěstuje literární kritiku, vlastně nic není. Ale neprávem. Nechává-li kritika při dílech přeložených bez povšimnutí a bez kontroly právě umění překladatelské, stává se překladová literatura její spoluvinou rejdištěm překladatelských nádeníků, kteří se ve službách nakladatelské zištnosti a konkurence vrhají i na vrcholná a vynikající díla světové literatury. Jako houby po dešti rostou překlady, jejichž původci nemají nejen špetky uměleckého citu pro díla původní, ale ani té řemeslné znalosti jazykové, které je třeba jen k správnému pochopení a k správnému tlumočení. Chatrná znalost vlastní řeči bortí se ještě více ve styku s cizím jazykem, a tak se stává tato nekontrolovaná a nekáraná překladová záplava ovzduším přímo otravným i pro cítění jazykové, pařeništěm všech možných zrůd, které se šíří odtud dále. Mluví-li kritika, mluvíc o překladě, jen o přednostech originálu a chatrnosti překladu nedbá, dělá tím vlastně reklamu hanebné barvotiskové kopii

anebo vyježděné desce z gramofonu v klamné domněnce, že slouží umění a vychovává vkus. Čím větší a čím oblíbenější dílo je takto překladatelsky zpaskuděno, tím větší je vina kritiky, neboť tím širší je pole formální i jazykové nákazy z ledabylého překladu se šířící.

Proto aspoň Naše řeč hned od počátku pokládala za svou povinnost státi na stráži a kontrolovati aspoň čas od času tuto překladovou literaturu, byť jen po té stránce formy, která náleží do jejího programu. Referáty v Naší řeči se týkaly ovšem jen překladů, které náhodou zabloudily na její redakční stolek, neboť naši nakladatelé mají většinou příliš špatné svědomí, aby se nadáli do referátů N. Ř. té reklamy, kterou jejich překladům dělá tak často kritika literární, posuzujíc místo překladu originál. Není to výčitka, ač by mohla být, neboť při výchovné tendenci, kterou chtějí mít referáty Naší řeči, nezáleží tak na předmětě posudku a jeho hodnotě literární; i na překladech děl druhého a třetího řádu je možno ukazovati a napravovati dnešní překladatelské hříchy na vlastním jazyce a působiti tak profylakticky proti jejich šíření, třebaže nebezpečenství od nich hrozící není tak vážné a škoda tak pravděpodobná jako při překladech, které jdou z ruky do ruky.

To se týká i překladu, kterému je věnován tento referát. Není to překlad díla, které by soupeřilo s Bratřími Karamazovy nebo s Pickwicky nebo s Pokušením sv. Antonína, a není to ani novinka; také nezabloudila tato knížka na náš redakční stůl, nýbrž byli to někteří čtenáři, kteří si její posudek vyžádali. A protože se má odporovati zlému všude a vždycky, klademe sem tento referát, třeba šlo o knihu snad málo významnou a vydanou již r. 1921.

Podle rozhořčení, s kterým se čtenáři vyslovovali o jazykové stránce tohoto překladu Ghetta v mešitě, byli bychom očekávali, přiznáváme se, výrobek mnohem horší kvality, než je tento překlad v skutečnosti. Tím nepravíme, že je to překlad veskrze dobrý, a budou-li se naše výtky zdáti přece jen na konec někomu velmi závažnými a příliš četnými, ať si vysvětlí naše zklamané očekávání tím, že našima rukama prošly bohužel překlady mnohem horší.

Vmyslíme-li se do situace čtenářů tohoto překladu, nebudeme dlouho na vahách, co je při něm zaráželo; není to vždy, jak uvidíme, ani tak jazyková nesprávnost v běžném slova smyslu, jako spíše rozličné libůstky a maroty překladatelovy, které má z části na svědomí snad jeho originál, z části asi i jeho osobní záliba.

To není omluva, neboť i záliby individuální smějí se pohybovati jen v rámci usu, a vybočí-li z něho, jsou stejně chybou a hříchem na jazyku, jako to, čemu říkáme obyčejně chyba. Naopak, je-li řeč o nesprávnosti, mezi libůstky překladatelovy patří i jistá přemrštěnost v snaze po správnosti, která ho ovšem zavádí leckdy k odchylkám od usu, čímž se jeho správnost stává zase nesprávností. A tento trojí způsob jazykových zvláštností tvoří podstatu toho, čím překlad zaráží.

Je to vidět v malých rozměrech už na jeho pravopise, tedy na tom poli mluvnické látky, kde individuálnost jest nejméně na místě a kde platí méně než nic. Píše-li překladatel *V*ýchod (= orient), *K*abbala a p., budiž; ale píše-li *E*vangelium 16, *K*atolicismus 13, *I*slam 13, *Ř*ímská *C*írkev 15 (ale *Ř*íše osmanská 13), *D*uch 30, *I*ntelligence 39, *Z*emě, *D*omovina 39, *P*řístaviště 5, prostírá se na *Z*ápad 32 a p., jsou to, i když v souhlase s originálem, v našem pravopise přece jen dětinské hračky a pěstování kuriosit stůj co stůj. Ve psaní cizích slov se nepodrobuje překladatel přizpůsobovací snaze českého pravopisu a píše Alb*a*nci 9, sf*ae*ra 30, ry*th*mus 28, o*kk*ultní 14, a*kk*ord 18, i*ll*ustrovaný 48, biza*rr*ní 26, ale při tom vyvrací sám svůj princip tím, že napíše z ničeho nic na př. majol*i*kový 43 (m. majolikový), prof*an*í 58 (m. profánní) nebo hae*rr*esie 39 (m. haeresie n. heresie). Totéž vidíme leckde i při psaní jmen českých. V domněnce, že píše správněji, napíše překladatel na př. *z*ešlý prorok 26 (m. sešlý), ale vedle toho *s*chátralý 32, *s*křiviti 61 (m. zchátralý, zkřiviti); napíše p*a*kou 14 (místo obyč. pákou), ale vedle toho zm*í*rňovati 35, př*í*vrženci 47 a zase rozj*i*třiti 26, a p.

Ještě více se projevují ovšem tyto tendence a nesrovnalosti v skutečném jazyce překladatelově. Mluvnických chyb v běžném slova smyslu není v něm mnoho; na to měl překladatel v poměru k jiným překladatelům přece příliš mnoho vzdělání. Ale ty, které jsou, jsou zase skoro stejnou měrou buď z nedostatku nebo z přebytku správnosti. Překladatel píše na př. v přemrštěné korektnosti: za úzkou mř*e*ží 29 (ač v dnešním usu jest jen »mříží«), složil ji na zem*i* 61 (kdežto v tomto významu bývá jen »na zem«), na dvíř*cích* 54 (ač dvířka jsou jen na pohled a jen v nom. rodu středního, tak jako luka, muka, a mají tedy dat. dvířkám, lok. ve dvířkách atd. jako mukám, mukách atd.), pol*ou* zatopená 32 a j. (ač polou- bývá pravidlem jen v složeninách), věž*mi* 22 (omylem, neboť věž nepatří a nikdy nepatřila ke vzoru kost). Naproti tomu čteme: u kmen*u* 27 (m. u kmene), v Jerusalem*u* 47 (m. v Jerusalemě), v Marseill*u* 63 (m. v Marseilli), Svatého Jiří-

ho 21 (m. Jiří), vokativy Ochránč*e*, Strážc*i* 58 (m. ochránce, strážce). Překladatel píše po staru *nechej* býti tělo zemí 30 (dnes obyč. nech), podle nap*ř*ažen, zap*ř*ažen, vyp*ř*ažen tvoří také na pohled správné příč. sp*ř*ažen 9, ač tu odjakživa bývalo pravidlem spřežen, spřežení; naproti tomu píše: oc*i*tl se 34 (m. octl), slunce ž*e*hne 47 (m. žhne), směsoval 19 (m. směšoval), nahražoval 26 (m. nahrazoval); zpěvy se ozývaly v čilém rythmu, náhle *přerušeném* 28 (m. přerušovaném); (východní hudba je) jediná *prodloužená* modulace 33 (m. prodlužovaná). Svědectví o tom, že spisovnou řeč konservuje ne vždycky mluvnická teorie, nýbrž často praxe spisovatelská sama, podává záliba překladatelova ve formách, jichž se teorie vzdala anebo jež prohlásila za mrtvé archaismy; to jsou na př. jeho genitivy na *-ův*, jichž překladatel užívá důsledně k zamezení domnělých hiátů (zákopů*v* a drátu 6 a j.), a jeho plusquamperfekta (jejž jsem *byl* poznal 8 a j.). Sem patří i důsledné dodržování záporného genitivu (takové *noci* nemůže ztráviti ve voze 12, jeho dcera nesmí opustiti *vozu* t., diamant je z těch, *kterých* nelze koupiti 27, neviděl jsem těchto *dveří* nikdy *otevřených* 38 a j.), jež někdy zase vybočuje z míry i nejdůslednější teorií vymezené, na př. v neslovesné větě: »*Nikoho* kromě tanečnice a hudebníků, žádných jiných *diváků* vedle nás« 26 (srov. nikoho tam nebylo, ale nikdo tam), anebo ve větě »jako katolík bych *toho* nemohl« 14. Stejně přestřeluje spisovatel v užívání genitivu i po jiných slovesech, která buď genitivní vazbu měla a jí pozbyla anebo se vůbec nikdy genitivem nedoplňovala; na př.: pozvednouti *očí* 16, 26 (v. N. Ř. 5, 15), popoháněti svých *buvolů* 9; a dále přes míru: uchovati si náboženských *úkonů* 13 a j. (snad omylem podle uchovati se čeho = uvarovati se), zachovali *zákonů* 14, 20, připomíná si *tanců* 25 (snad podle »vzpomíná«), vzývali jeho *pomoci* 35 (snad podle žádali, dovolávali se a p.), a dokonce také: této zemi chybí mramorové *květeny* 23 (m. chybí jí květena n. nedostává se jí květeny). Ale i extrém opačný: *co* jste se právě dozvěděl 15, o tom, *co* se dozvíte t. (m. čeho). Do téže kapitoly patří dále i záliba překladatelova v archaických přívlastcích adjektivních, kde nová čeština vyjadřuje přívlastek pádem podstatného jména (v. N. Ř. 2, 97 a j.); na př. hrot *štětcový* 9 (m. štětce), *knírový* štěteček pod nosem t. (m. š. knírů), pozadí *vozové* 10 (m. vozu), mezi aduláry *náhrdelníkovými* 10 (m. náhrdelníku), kostra *povozová* 10, průvodce *karavanový* 18, řada *obozová* 19, *ohňové* odstíny 20, *ghettové* shromáždění 24 atd. Stejně přestřeluje překladatel i v užívání příd. jména přivlastňovacího; na př.: vrhl na vstupní stránku pohled *náruživců*v a *znalců*v 46 (m. pohled náruživce a znalce n. pohled náruživý a

znalecký; v. N. Ř. 1, 158 a č.); z toho se mu pak střetnou někdy u téhož substantiva dva přivlastňovací tvary různé platnosti, na př.: jeho horoucí oči jasnovidcovy 26, 56 (m. jasnovidce, jasnovidecké).

Není divu, že spisovatel takto založený propadl také svodu rozličných brusičských strojeností, třebaže se jejich domnělá cena ukázala lichou. Na jejich vrub spadá na př. nahrazování předložky *s* předložkou *o* (v. N. Ř. 2, 188 a j.): Pelion, Ossa *o* vrcholcích zasažených již jinovatkou 5, umouněnci *o* černých očích 19, 21, chatrče *o* zdech z bláta 25, vousisko(!) *o* ryšavých chlupech 27, zdi *o* studených stínech a p., a vytlačování předložky *při* předložkou *za*, na př.: zadržovala *za* každého mrknutí slzu 10, stává se plachou *za* nejmenší přesné otázky 40, (cikánka se blížila) pružnou chůzí, *za* níž vystupovaly její boky 33 a j. Daň módě u některých dnešních spisovatelů a spisovatelek velmi rozšířené splácí překladatel ve formě strojeného příslovkového určování, kde není logické a často ani stilisticky vhodné; na př. oblouk, jejž zdobí *chocholovitě* palma 21 (m. jako chochol); svítilna *hvězdně* ozářila temnou loď 61 (m. jako hvězda); její slabý svit zburcoval *sinavě* okenní tabule t. (m. zburcoval tabule, jež zsinaly); z toho pak stilistické tvrdosti: obchodníci vás tahají patolízavě a *hlučně naléhavě* 24. Do podobných slohových neobratností strhuje překladatele někdy také přílišné, snad zněním originálu zaviněné lpění na instrumentálu, kde by se právě ze stilistických důvodů doporučovala vazba jiná. Jistě málo půvabu je ve větě »vytáhl jsem ji (ruku) *vlhkou lepkavou tekutinou*« 60 (m. od lepkavé tekutiny) anebo v nakupených instrumentálech: úzkým dvorem odděleným od zahrady zdí prolomenou vrátky 38 (m. do níž byla prolomena). Jiná módní strojenost, podobná malbě příslovcem, je popisování t. zv. genitivem jakosti přes míru v jazyce ustálenou; na př. po zahradách *divokých travin* a cyprišů 5 (možný, ale ovšem jiný je gen. ve výrazech »zahrada kvetoucích broskví, pole brambor« a p.); nemůžete si představiti, *jaké mohutné licoměrnosti* jsou ti lidé 38 (m. jaká je v nich licoměrnost, jak jsou licoměrní).

Někdy je těžko rozhodnouti, kde končí strojenost a začíná neumělost. Tak bývá kladen širší tvar os. zájmena bez důrazu: nemůžeš-li kráčeti, ponesu *tebe* 61 (m. tě; pod. 43, 60 a j.); osobní zájmeno schází při střídání podmětů: (Raissa) shýbla se, aby čelem nenarazila, a vnikl jsem za ní do tajuplné mešity 43 (m. a *já* jsem vnikl); z téhož asi důvodu (t. j. ze strachu před germanismem) potlačeno ukazovací zájmeno ve větě: (zeď), jíž

slunce zlatí měrou, jakou se sklání 32 (m. *tou* měrou, jak); ba riskován i nesmysl: co sejde! 36 (m. co *na tom* sejde); relativní zájmeno bývá často odtrženo od jména, na něž se vztahuje: majíc *poprsí* vzpřímeno, *jež* podpíraly podušky 10; moje *kštice* nebudou lahodnější, za *jejichž* doteku se tetelíš 35; ba i: to je váš otec, *jenž* vás provází? 11 (m. ten, jenž vás provází, je váš otec, anebo: to je váš otec, ten [člověk], jenž vás provází?); zvratné formy slovesné bývá užito způsobem nepřesným nebo nemožným: ráno *se* tam *zastihly* pouze oddíly kuchtilů 9 (m. bylo tam lze zastihnouti, v. N. Ř. 5, 73), anebo: zvuk zlata, kterým *se přehrabává* 24 (m. kterým se někdo přehrabává n. které se přehrabává); přechodník místo slovesa určitého je položen nelogicky ve větě: strčila do kamene, který se otočil, *odkryv* jakousi skrýši 44 (m. který se otočil a odkryl n. otočiv se odkryl).

Stopy strojenosti nebo zastaralých brusičských domněnek nese na sobě tu a tam i slovosled; na př.: roku 1915 *námořníci* byli posláni, aby ... (m. byli posláni námořníci; v. N. Ř. 1, 33 n.); z bar(!) Leicester *pokřik* se ozýval, patrně na poctu Rosetty 49 (m. z baru se ozýval pokřik) a j. Odchylky od správného usu napravo i nalevo jeví se i v kladení příklonných slov; tak čteme často správně: každého dne *jsem se* ubíral 20 a j.; dost často nesprávně: kterého Král *by ti byl* vybral 41 a j. (m. kterého by ti byl), za přechodu přes Strumu *jim se* dostalo ochrany 12 (m. se jim); a zase až přes míru žádoucí: ve vestách z kozí srsti, s přílbami na hlavách a nesouce zbraně a nářadí *se* podobali Brennům 6 (m. podobali se); stařena, jdouc přede mnou, *mě* vedla belhavým krokem 34 (m. vedla mě, v. N. Ř. 1, 199 a j.).

V ničem jiném však není tolik strojenosti a vyumělkovanosti někdy až groteskní jako v zásobě slovní. Mnohou podivnůstku, která zarazí i čtenáře dobře obeznámeného se spisovným slovníkem, je jistě možno přičísti na vrub originálu, jehož výrazová vybranost a snad i hledanost proráží na povrch i českým překladem, ale při tom při všem přece jen jako hlavní a převládající důvod této výrazové strojenosti proniká všude patrný sklon překladatelův k výrazu nevšednímu a originálnímu, záliba v slovech málo běžných, a to záliba velmi často zbytečná, bez jakéhokoliv účinu stilistického, ba často i rušící a ztěžující porozumění. Připočteme-li k této slabůstce překladatelově i jistou skutečnou slabost v ovládání slovníku, vliv francouzské předlohy i dnešní ledabylé češtiny, dostaneme hlavní složky určující jeho individuální slovník, v němž se v pestré směsici proplétají galicismy s germanismy, rusismy s výrazy provinciálními, slova zastaralá s výrazy ad hoc

utvořenými, termíny čistě odborné s vulgarismy, stará diletantská monstra uchovávaná v slovnících s novotvary včerejšího data, výrazy správné a přiléhavé se zjevnými chybami v tvaru i v pojetí.

Nesrovnávali jsme překladu s jeho francouzským originálem, neboť to není naší věcí, ale mnohé nezvyklé české výrazy, jichž překladatel užívá, jsou toho způsobu, že je nelze jinak vyložiti než zkusmo zpětným překladem do franštiny. Na př. stěží by kdo řekl česky, že lehký oblak *napodobil* purpurovou plachtu a zmizel 15, ale nezvyklé užití slovesa »napodobiti« stane se pochopitelným, jakmile si uvědomíme, že franc. imiter znamená nejen napodobiti, nýbrž i připodobniti se něčemu, vzíti na sebe podobu něčeho. Takovýchto galicismů (pravých i nepravých) je možno dohadem rozluštit celou hromádku; na př. slečinka *vyráží* veliké stony 17 (pousse de grands gémissements m. hlasitě stená); kolony sestupovaly se srbských hor mizejících *tam dole v oblacích* 6 (là — bas, tam dole, ale také tam vzadu, tam v dáli); zoře *nechává pršeti* svůj šedý popel na naše víčka 7 (fait pleuvoir, dští, sype); *pro tuto chvíli* byl kapitánem přiděleným štábu divise 8 (pour le moment, tehdy právě); kolem *hubeného* ohně 10 (maigre, hubený, ale též slabý, málo vydatný); toto datum *se* nemůže *vymazati* z mé paměti 8 (s'effacer, vymizeti, vytratiti se); vůz se vydal na cestu pomalým *krokem* svých buvolů 18, vozy jely nehlučně tlumeným *krokem* svých koňů 19 (snad za »à pas lents«, za volného kroku, vydaly se na cestu taženy zvolna kráčejícími buvoly); sloup s *rohem* kabřince 23 (un coin, s cípem, s kusem); dívky *nechaly sesypati se* do mis hrozny 54 (firent glisser n. pod., sesypaly, vysypaly); našli vás (raněného) *nataženého* v ladech 62 (étendu, ležícího) atd. Za galicismus by bylo možno pokládati zde i zálibu v slovese *odkrývati* (odkryl světnici 24, čingenská tulačka vás odkryla 62, t. j. objevila, našla) i výraz *v naději* (nadzvedl jsem těžkou závěsu v naději, že ... 24 m. doufaje), nechceme-li v nich viděti velmi běžné germanismy, jichž překladatel také není zcela čist.

Tak píše na př., že účastníků bylo třináct *v celku* 24 (m. celkem, ale ovšem třináct v celku a pět rozbitých), že naslouchal mladé *ženě* zpívající (m. že ji poslouchal, jak zpívá), že měl podíl *na* nočních bohoslužbách 37 (m. že měl v nich účast, že se jich účastnil), že jeho úsilí v tom směru *ztroskotalo* 40 (m. se ztroskotalo), že se zdá *následkem toho* svěžejší 41 (m. proto, od toho, tím), že *znovuzřízený* Sion bude zářiti 55 (m. obnovený, vzkříšený). Nečeský je způsob, jak překladatel užívá českého slo-

vesa *připadati;* na př.: její oči připadaly rozšířenějšími 11 a j. (m. zdály se, vypadaly), Naim připadal živoucím plamenem 54, jejich dým stoupal, jak připadalo, z měsíce 15 a j., připadalo, že tím není potěšen 26 a j. Naopak zase ze strachu před germanismem zkomolil dobré české rčení napsav: co sejde Jehovovi *po* vítězství, co mu sejde *po* bouři národů? 56 (m. co mu na tom sejde n. co je mu po tom?).

Zdá se však, že při těchto obou posledních germanismech působila už také výrazová hledanost překladatelova, která jej přiměla užíti těchto násilných obratů, jen aby se vyhnul výrazům v jazyce obvyklým, a jak se mu asi zdálo, všedním. Tato snaha je význačnou vlastností a v mnohých případech i hlavní chybou jeho slovníka. Plyne z ní především bezstarostné a velmi často bezdůvodné přejímání slov ze sfér, které jsou mimo rámec spisovné řeči, a to leckdy až z druhé ruky a nepřesně. Tak nahrazuje obvyklé slovo fronta nedávno přineseným rusismem *front* 8, 63; mluví o sněhových *poryvech* 12 (podle rus. poryv) m. o nárazech sněhové bouře n. metelice; pod vlivem rus. ponimať tvoří adj. *nepojatelný* 58 m. nepochopitelný, nadsmyslný; obvyklé a zdomácnělé sloveso ciselovati nahrazuje rus. *čekaniť* (skřínku opatřenou čekaněnými nárožníky 44), sotva pro lepší pochopení; po ruském způsobu píše, že kabala a gnose neměly, pokud toho možno *uspěti,* pro něho tajemství 8, vtiskuje rus. slovesu význam i vazbu čes. dospěti, dosíci; podobně mění význam slova *čupřina,* užívaje ho o vlasech na šíji (vítr cuchal nespoutané čupřinky na její šíji 30 m. kadeře), kdežto malorus. (i pol.) čupryna znamená vlasy na temeni. Každý spisovatel má právo obohacovati slovník vlastního jazyka, třeba i přejímáním, ale jen ze skutečné potřeby a ne z rozmaru. To platí i o zbytečných provincialismech, jako jsou moravské *tož* (tož jsem dával přednost skromnějším kostelům 21, čes. a tak, proto), nebo slovakismy *výpach* 62 (m. zápach; psi přivábeni výpachem, t. j. z mrtvoly), adj. *zlatistý*)* (k zlatistému nebi 30) m. zlatý, zlatem zářící nebo sloveso *žířiti* (denní paprsky žířily na jeho lezu 27) m. pláti, hořeti, obměněné ze slov. žiariť.

Pestrost slovníku zvyšují dále rozličné archaismy oživené vědomě i snad bezděčně, nezdařené výtvory starších spisovatelů

---

*) Heyduk dobře cítil, že slov. příponě -istý odpovídá v této platnosti čes. -itý (stříbřitý, vejčitý), a proto u něho v Cymbálu a huslích 204 čteme: a tam osm paryp (= krásných koní) Kovlad k voji točí, by přivezl ženu na z l a t i t é m koči. Heydukova obměna se neujala, za to bylo převzato později nezměněné zlatistý, stříbřistý (Čech), s nestejným ovšem zdarem.

vyhrabané k nové slávě, odborné výrazy málo známé, puristické druhotvary atd. Tak čteme na př. *zvěří* výpach (m. zvířecí), *vedle* rozkazu 13 (m. podle), *snová* podoba 58 (m. výtvor snu), *paprslek* 62 (m. paprsek), *kdyžtě* 44 (a to nespr.: kdyžtě *ti* náležím, v. N. Ř. 1, 58 a d.) m. když, protože; sem patří i zapadlé *opáčiti* (opač talismanovou formuli 58 m. opakuj), Markova nepřijatá *závěsa* (řemeny, které uzavíraly závěsu 17) m. závěs, Šafaříkovo *sotvy* 26 m. sotva, nestvůrné slovo Franty Šumavského *usebranost* (jakési rozjímavé usebranosti 16) m. soustředění, Kollárova *odlika* (kozel jako zvířecí odlika rozzuřeného velekněze 56) m. kopie, obraz, Hankovo (z RK.) *ozvučeti* (loď ozvučuje starými koledami 17, 37) s pozměněným významem »zaznívati, rozléhati se«, učený *pustoryl* 28 m. obyčejného jasmínu, *výřel* 45, který znamená podle Kotta dýni, vodní meloun, málokomu známý *náboj* 58 Nabe (ve větě »kola plná až po náboj«, kde bez újmy věcné správnosti mohlo býti srozumitelnější »po nápravu«), brusičský novotvar *pohoz* 25 (setřás kučery pohozem své hlavy) m. nemilého brusičům podst. jm. slovesného pohození, zdokonalená *rukojeť* 9 m. staré a správné rukověti, puristický *milovník* 8 (zabýval se jako milovník tajemnými filosofiemi a vědami asijskými) m. diletanta n. amatéra atd.

Bohatým zdrojem výrazů, které zesilují strojenost a vyumělkovaný ráz překladu, byla knižní, básnická čeština, z níž překladatel přejal řadu slov snesitelných a snad i vhodných ve verších, ale nepřirozených a nevkusných v próze. Na př.: hudební sbory vynášely k slávě nebes *čary* Východu 5 m. kouzla; co jste se dozvěděl, *stře* na naše dnešní setkání tajemství 15 m. rozestírá; v horách jsem *mněla*, že zemru 11 m. jsem se domnívala; (otec) *přibyl*, aby mě odvedl 11 m. přijel; vozy, které by se mohly *šinouti* kupředu 12 m. pohybovati se; dívka se *piala* na popruhovém lůžku 17 m. se zdvíhala; truhla byla *přisunuta* ke zdi 34 m. přistrčena; z podpalubí stoupá báječný *pach* (citronů) 50 m. vůně; *vzkřik* zanikl v ječivosti nářků 59 m. výkřik, vykřiknutí; Naim *se bral* ve svém černém hávu 63 m. ubíral se, šel atd.

Z úporné snahy překladatelovy vyjadřovat se stůj co stůj jinak, než se mluví, vyplynuly i jiné podivnůstky. Protože všichni říkají *te*rasa, *te*rasovitě a vedle toho starším tvarem téhož slova, ale s jiným odstínem významovým *ta*ras, píše překladatel: jak mě cestou volají kamarádi s *tarasu* Floca (v Soluni), kde si pochutnávali na sorbetech 45; (náměstí) prostírá se *tarasovitě* na Západ 32 m. s terasy, terasovitě. Místo »klid, klidný« musí napsati aspoň *poklidný* (obličej) 10, *poklidnost* 12, m. čin — *po-*

čin (pohněvána mým počinem 11, ač počin je spíše popud), m. označiti — *poznačiti* (místo, které poznačuji křížkem na tomto náčrtku 30), m. dešť přestal — dešť *ustal* 6 (ač ustati znamená vlastně umdlíti, z únavy přestati), m. úšklebek — *úškleb* 60, m. úpadek — *úpad* (urychluje hnilobu národů v úpadu 14), m. obtížen — *obtěžkán* 62 atd.

Je přirozené, že při této snaze nemohla zaháleti ani tvořivost vlastní. Dovedeme si představiti, že k mnohým novotám přiměla překladatele francouzská předloha. Ale víme také, že není povinností překladatele tlumočiti vždy slovo slovem, naopak že jest jeho povinností vystačiti s daným a živým materiálem vlastní řeči až do úplného vyčerpání jeho prostředků. Proto nelze schvalovati překladatelských novot, kde jich není nezbytně třeba, a zvláště když nejsou tuze šťastné; neboť vestigia terrent. Proč na př. tvořiti nové adj. *sametný* a psáti o sametných růžích 25, o sametných kouřích 58, když dovedeme říci »sametová pleť, sametový dotyk, ba i sametový úsměv«? Jakou zvláštní nuanci máme viděti v složenině *žlutozlatý* (žlutozlaté tečky zřítelnic 27), která není než nelogickou obměnou obvyklého zlatožlutý (= žlutý jako zlato, žlutozlatý = žlutě zlatý?). Proč psáti o *temnotných* kšticích 17, o *temnotných* klenbách 54, když tu vystačíme všude s adj. tmavý, temný a když subst. temnota, z něhož je novota odvozena, je jen zpodstatnělé adj. temný? Proč místo vinných hroznů zaváděti nesmyslné hrozny *viničné* 55, když přece podstatnou známkou pojmu je, že jsou to hrozny vína a ne hrozny z vinice; viničné bývaly hory, úřady, práva, knihy atd., ne však hrozny. A takového zbytečného, strojeného a zpravidla neobratného novotaření je tu dost; na př.: svity jasné zoře zabarvovaly změtené *úbělnosti* krajiny 8 (snad úbělové plochy); s přízvukem cizinky sotva *počitelným* 11 (m. slyšitelným, patrným); aby se stali *činnostní* pakou v říši sultanů 14 (m. pákou činnosti); pustoryly střásaly svou *zchabující* vůni 28 aj. (m. omamnou, únavnou, vysilující atd.); prohlížel jsem si tváře *ženských chodců* 29 (m. kráčejících žen); odlesky zbarvují její obličej *úkradmými* odstíny 36 (m. nesmělými, prchavými); (procházel se) ve starých čtvrtích v *provonělosti* bezem 32 (m. ve vzduchu, v ovzduší provoněném bezem) atd.

Vyjadřovati se slovním materiálem, který není dosti běžný anebo je ad hoc vytvořen, je věc, která nejen ztěžuje porozumění čtenářům, ale která se velmi často mstí zpět na svém původci tím, že významu svých hledaných výrazů on sám dobře nechápe a tím pochopení jiným dvojnásob ztěžuje. Některé příklady toho byly už při různých příležitostech připomenuty výše, ale je toho

ovšem víc a netýká se tato nepřesnost v užívání tohoto slovního aparátu jen významu, nýbrž někdy i formy. Tak se dočítáme o zimní *mlhovině* (zahalující Stambul) 5, o *loupeživé* hlavě 9 (m. lupičské), o zvířecích *srstích*, které zakrývaly zbraně (m. o kožích, neboť srst jsou chlupy), o *jaré* poklidnosti 12 (ač jarý = prudký, bujný, tedy opak klidu); čteme, že pahorky *přečnívají* nad Vardar 6 (m. čnějí, strmí), že se Sabetar měl *vzdáliti* své víry 13 (m. vzdáti), že ostré oblásky v uličkách východních jsou *uzpůsobeny* pro kozí kopyta 20 (m. vhod, jako stvořeny), že dech *prolínal* rty 60 (m. prodíral se, neboť prolínání se děje hmotou), že dveře byly *uzamčeny* 61 (m. zamčeny, neboť uzamčeno je to, co je za zamčenými dveřmi); že bědní chodci (na ulicích soluňských) *se šňoří* nádherně mezi ženami černě oděnými 20 (m. vypadají vyšňořeni), že mozaiky *oživily* 53 (m. ožily, oživly), že zvonek *klimbá* 16 (t. j. klímá, dříme, m. klinká n. bimbá) atp. Překladatel píše o růžových *jesepech* 15 m. jespech (jako náspech a p.), o vonných *kšticích* Raissy 17, 35 (m. o vonné kštici), o raněné Nio*bovně* 60, jako by šlo o dceru Niobovu, a ne Niobinu, atd.

Překladatel zapomněl zkrátka na staré »méden agan«, neboli po česku »všeho moc škodí«. Ze samé horlivosti a rafinovanosti svůj překlad přesladil, přepepřil a při tom nedosolil. Jaký div, že to pak jeho čtenářům nechutnalo! —l.

Z NAŠICH ČASOPISŮ.

V Časopise pro moderní filologii a literatury (VIII, 1) podává J. Janko výklady k další řadě slov českých, začínajících písmenem a, vesměs ovšem přejatých. Mužské jméno Aleš je zkrácený, domácký tvar jména Albertus nebo Alexius, zřídka z Alois a Alexander; z řec.-lat. Alexius (= ochránce, pomocník) je také čes. Alex, Alexa (Lexa). Jméno Alexander je původu řeckého (Alexandros, muže odrážející); české zkratky z něho vzniklé a zachované buď jako jména domácká nebo vlastní jsou Alex, Lexa, Ksandr i Sandr, Ksanda i Sanda. Alexandrin (šestistopý verš jambický s přerývkou uprostřed) má jméno podle starofranc. básně Roman d'Alixandre (z 12. stol.), v němž ho bylo po prvé užito. Alfa je jméno prvního písmene řecké abecedy; ve spojení s druhým písmenem, beta, dalo vznik jménu řecké abecedy, alfabeta, ve spojení s poslední literou, omega, užívá se ho k opisu toho, co je mezi začátkem a koncem (= vše), na př. býti někomu alfou a omegou. Jméno Alfons je původu německého; je to zkrácené Adalfuns z adal (Edel, rod) a funs (hotov); germánského původu je i jméno Alfred, staroangl. Aelf-

red, složené ze slov aelf (dobrý duch) a red (rada, pomoc). Alga (mořská tráva) je slovo latinské. Slovo algebra (počítání písmeny) vzniklo z titulu prvního algebraického spisu arabského z 9. stol. al džebr valmukàbula, kde džebr (al je člen) znamená uvádění zlomků na čísla celá; podle románské výslovnosti algèbre (= alžebre) utvořeno pak latinské slovo algebra (jako generalis — ženeral). Arabského původu je také slovo alchymie (arab. al-kimija, umění zacházeti s kovy); z alchymie vzniklo pak pojmenování chymie, obměněné časem v chemie. Aliance (spolek, spojenectví s někým) je z franc. alliance (něm. Allianz), jehož základem zase je lat. sloveso alligare (z ad-ligare) přivázati. Alias (na př. Chujava, alias Slimáček v Jiráskově Bratrstvu) znamená v lat. jinak; u nás se ho užívá, zpravidla jen když se ke jménu pravému připojuje přezdívka nebo jméno později získané. Podst. jm. alibi (dokázati své alibi, nepřítomnost na místě činu) je vlastně lat. příslovce alibi (na jiném místě). Slovo alifer, značící v bulce odmítnutí rozdaných karet, vzniklo z lat. alia fer (nes jiné, t. j. rozdej znova); na významu, který má slovo alifer v kartách, zakládá se pak známé rčení »dáti někomu (něčemu) alifer« (dáti výhost, s bohem atp.). Aligátor (americký krokodil) je ze špan. slova el lagarto, které jest obměnou lat. lacerta (= ještěrka); na přechodu do latiny a franštiny změnilo se špan. el lagarto přikloněním k slovesu alligare v alligator. Slova alimentace (vyživování, zvl. dítěte se strany otce) a alimenty (příspěvky na to) mají základ v lat. alimentum (alimentare, alimentatio) potrava a to v slovese alo, alere (živiti). Alinea (odstavec) je z lat. a linea (od řádky, na řádce nové). Aliterace (souzvuk počátečních hlásek, na př. vlna za vlnou se valí) je z lat. alliteratio, složeného z ad (k) a litera (písmeno), a značí tedy připodobňování litery k liteře. Alizarin, z něhož se dělá alizarinový inkoust, je název mořeny barvířské, která slula Arabům el-izáry (pův. červeň tváří). Alka (jméno ptáka) jest původu severského; základem je slovesný kmen al-, který znamená křičeti. — V témže sešitě uvažuje K. Rocher o dvou možných výkladech slova ňadra a rozhoduje se pro výklad, že slovo to znamenalo pův. útrobu, břicho; z tohoto významu vznikly pak významy další, zejména také ten, který je v předložkových výrazech za ňadry, za ňadra. Význam běžný v dnešní češtině vznikl teprve působením R. K. — P. M. Haškovec podává výklad slov merenda a kalupinka. Merenda (veselá, bujná zábava, dial. jídlo na cestu z domu vzaté, omáčka z vařených švestek a hrušek, pomazánka z borůvek) přešlo do češtiny z italštiny, kde znamená odpolední svačinu, zvl. v přírodě, i také jídlo z domu přinesené. H. se domnívá, že toto slovo italské přinesli buď vojáci anebo že je přejal lid od šlechty, která v době barokové pořádala se zálibou takovéto svačiny v přírodě, provázené obyčejně veselou zábavou, hudbou a p. [Slováci říkají merinda potravě vzaté z domova do polní práce nebo na cestu (na př. Kukučin 1, 12; 18; 152; 6, 181); je to také slovo maloruské (merendja) a rumunské (merinde). Slo-

veso sloven. (i valaš.) meryzať, v Podkarp. Rusi merendzaty znamená přežívati, přežvykovati (o dobytku). V. i Miklosich, Etym. wtb. 191 Red.] Slovo kalupinka, které znamená podle Jgm. malé děvče s hochem si hrající, podle Kotta nevěstku, na Bechyňsku pak čipernou ženu lehce a mladě se strojící, vzniklo nejspíše z franc. výrazu s'habiller (oblékati se) à la galopine, rozšířeného v 17. stol. o ženách, které se šatily lehce a frejířsky. I toto slovo vniklo do lidu nejspíše z pofranštělé společnosti zámecké počátkem 18. stol.

V Slovanském sborníku věnovaném k sedmdesátým narozeninám prof. F. Pastrnkovi vykládá V. Mathesius o pronominálním podmětu v hovorové češtině. Podle dosavadních názorů se jevila potřeba zájmenného podmětu při slovese určitém, byl-li na něm důraz (vy se smějete a já pláču), střídaly-li se dva různé podměty (zastavíme se a on povídá...), byl-li zájmenný podmět členem výrazu složeného (největší radost měli jsme my Čechové), a ve větách zbarvených nějakým rozrušením citovým (mám já to bídu s vámi!). Mathesius vylučuje případ třetí (my Čechové), poukazuje na to, že tu jde vlastně také jen o důrazné vytčení podmětu; ne plným právem, neboť osobní zájmeno bývá v tomto případě z důvodů nasnadě jsoucích i při podmětě bezdůrazném (na př. ve větě »já bídný hříšník zpovídám a vyznávám se« by nebylo vůbec třeba pronominálního podmětu, nebýt apositivního výrazu »bídný hříšník«). Naproti tomu ukazuje Mathesius, že se v hovorové češtině vyskytují časté případy, kdy zájmeno osobní nelze vyložiti žádným z těchto důvodů obyčejně uváděných. Jsou to věty toho způsobu, jako »pojď sem, já tě učešu; maminko, já mám hlad; já vím; to já nevím« a p. Mathesius vykládá potřebu zájmena v takovýchto větách důvody rytmickými, jednak rytmem obsahovým, jednak důrazovým. Věta začínající jádrem přísudku (učešu tě) zní zhurta, věta začínající slovy méně přízvučnými klidněji; protože však větný tvar »tě učešu« je v češtině nemožný, není jiné možné formy pro klidný ráz věty než »já tě učešu«, (já ti dám, já ti povím atd.). V tvaru »já mám hlad« vidí M. vedle rytmu obsahového také vliv rytmu důrazového, jehož síla se mírní dvouslabičným začátkem málo důrazným. V krátkých větách působí i snaha dosíci větší délky výpovědi (»já vím, jářku« proti »povídám«). Důkazem správnosti tohoto výkladu je i pozorování, že zájmenného podmětu nebývá, je-li na témž místě jiné slovo nepřízvučné (já mám hlad — to mám hlad, pojď sem, já tě učešu — pojď sem, ať tě učešu atp.). Tyto rytmické důvody platí nejen pro začátek věty, nýbrž často i pro její nitro, kde se čeština vyhýbá styku dvou slabik přízvučných a užívá s oblibou před jádrem výpovědi dvou slabik nedůrazných (na př. to já nevím, to já zas přijdu). — V témže Sborníku pojednává J. Zubatý o původu slovesa uzmu a o tvarech vemu, vem m. spis. vezmu, vezmi. Základem slovesa uzmu je sloveso vezmu (z v'z'mą), jehož předpona se stala velmi brzy nejasnou i tvarem (v ostatních složeninách je všude jen vz-) i významem

(neboť vz- znamená zpravidla směr vzhůru). Podle ostatních složenin s ve- (vejdu, vešlu a p.) počala se cítiti za příponu jen slabika ve- a -zmu za prosté sloveso; a protože se sloveso vezmu shodovalo v starším jazyce významem se slovesem ujmu, jehož předpona se hodila spíše k významu obou sloves než vez-, ve-, vzniklo křížením obou sloveso nové, u-zmu, s inf. uzmouti. Vzniklo asi v době dosti staré, ač starých dokladů — patrně pro svůj vulgární ráz — nemá, neboť sloveso ujmu později tohoto významu (= uzmouti) pozbylo. Tvary vemu, vem vzaly počátek nejspíše v imper. vezmi, který se jednak pro krátkost, jednak působením pobočných jednoslabičných imperativů dej, ber, nech a p. změnil rovněž v jednoslab. tvar vezm, s plur. vezmte; odtud pak zjednodušením nepohodlné skupiny souhláskové zm a zvláště zmt vznikly tvary vemte, vem a podle nich pak i tvary présentní vemu, vemeš atd. — A. Frinta v článku »O vlivu písma na výslovnost našeho jazyka« ukazuje, jak některé změny hláskoslovné v živém jazyce provedené, na př. dobrý — dobrej, mléko — mlíko, úřad — cuřad, a pronikající v době starší i do spis. jazyka, byly zasažením filologů a plynoucí z toho praxí písemnou zastaveny a zrušeny. Probírá dále i jiné případy, kdy tvar písemný působil zpět na výslovnost a změnil ji. Toho původu jsou na př. jména Girsa (podle staršího pravopisu Girsa = Jirsa), Giskra (m. Jiskra), Auředníček (m. Ouředníček), místní jméno Brzvany (m. Břvany, v. N. Ř. 6, 236) atd. Za starší jenerál, evandělík a p. říká se nyní podle písma generál, evangelík; řecká a latinská slova s th (thema, theorie) se vyslovují tak, jak se píší (anebo psávala), ač čeština všude th mění v t (katolický z lat. catholicus, Tomáš m. Thomas atd.). Písmo svádí k tomu, že se vyslovuje krise (m. krize) a naopak renezance (m. renesance). Neoznačování délek v slovech cizích způsobilo, že se slova latinská a řecká vyslovují namnoze s jinou kvantitou, než jim náleží, na př. drama (m. dráma), komedie (m. komédie), demokracie (m. démokracie) a p. Působením pravopisu se ujímá na Slovensku výslovnost úsmef (ps. úsmev), slávny atd. místo dosavadní výslovnosti úsmeu, sláuny a p. Chybným čtením vznikla i některá nová slova, na př. vezdy (m. veždy), líceň (m. líčení); k nim dodáváme i známé nazvíce (m. najviece, nejvíce, v. N. Ř. 4, 77).

HOVORNA.

ČTOUCE. (O. T.). Slova, jimiž začíná naše obchodní smlouva s republikou lotyšskou, otištěná v č. 221 Sbírky zákonů a nařízení (Tomáš G. Masaryk, president republiky československé, všem, kteří tento list čísti nebo čtouce slyšeti budou, pozdravení), jsou napodobením ustálené formule, jakou začínávaly v Čechách veřejné listiny královské a listiny jim podobné. Na př.:

»Urozeným, statečným, slovútným, múdrým a opatrným pánóm, rytieřóm, panošiem, měšťanóm i vší obci králevstvie Českého i markrabství Moravského, kteří tento list uzřie neb č t ú c e uslyšie (Arch. č. 4, 210 z r. 1420), vzkazujem milost královskú a všecko dobré.« Takovéto ustálené formule úvodní měly nejen listiny veřejné, nýbrž i soukromé dopisy, které začínávaly zpravidla slovy: »Službu svú vzkazujem, urozený pane a přieteli milý, a věděti dáváme, že...« I psaní našich venkovských babiček a dědečků mívala takové ustálené začátky: »My vás nastokrát pozdravujeme a líbáme a vědomost vám dáváme, že jsme všichni chvála Pánu Bohu zdrávi.« V takových formulích, které jsou namnoze prastaré a dědily se beze změny s generace na generaci, zachovaly se často starožitné výrazy a obraty, nad nimiž se ovšem nikdo nepozastavoval, protože byly součástí celku každému srozumitelného a tak známého, že nikoho ani nenapadlo analysovati takovéto ustálené věty způsobem, jímž analysujeme jiné věty (srov. nč. to je n a b í l e d n i, z č i s t a j a s n a vstoupil a p.). Takovým výrazem je i participium č ť o u c e v úvodní formuli smlouvy s Lotyšskem. Je to t. zv. absolutivní participium, o jakých jsme vykládali v N. Ř. 3, 248, a jež byla v starším jazyce hojnější než dnes, kdy jsou omezena na některá rčení ustálená (tak říkajíc, počínajíc, nehledíc atd.). Měla tvar jeden, vedúce (později vedúc) n. vedše, a užívalo se jich, byl-li podmět k participiu tomu příslušející míněn všeobecně (člověk, lidé, někdo atd.). Tedy větě »kteří tento list čísti neb čtouce slyšeti budou« jest rozuměti v ten smysl: kteří jej budou čísti (sami) anebo kteří jej budou slyšeti, když jej bude někdo (jiný, kdokoli) čísti, když jej budou čísti, když se bude čísti atd. Takovéto ustálené obraty i formule se zachovávají všude v diplomatických listinách, jimž dodávají právě svou starobylostí rázu slavnostního tak jako staré historické kroje nošené jinde při významných událostech veřejných. Ten účel má obnovování jich i v našich diplomatických listinách. Jsou svědky starobylosti našeho státu a památkou na doby, kdy čeština bývala jazykem diplomatickým. Ovšem mají jednu vadu, které u jiných národů nebývá. Schází jim nepřetržitá kontinuita s dobami, kdy byly živé. Proto je novočeský čtenář analysuje, jako analysuje jiné věty dnešní, a chápe je svým novočeským cítěním jazykovým. Tím je si možno vysvětliti, proč se mnozí čtenáři naší smlouvy s Lotyšskem nad participiem »čtouce« pozastavovali. Rozuměli mu jako novočeskému přechodníku, který má vždycky týž podmět jako sloveso určité, a pak se ovšem smyslu správného nemohli dobrati.

FIASKO (S. H.), vl. f i a s c o (vysl. fjasko, s přízv. na a) »láhev« patří k rodině slova flasco, flasca v středověké latině (patří k ní také frc. flacon, stněm. flasca, něm. Flasche, č. flaška, flaše atd.), jehož původ není dosti jasný. Proč toto slovo znamená také dokonalý neúspěch na př. divadelní, koncertní, řečnický a p., vykládá se nestejně, t. j. nikdo to neví bezpečně. Podle Otťova Sl. n., jehož pramenem asi byl Brockhaus, »vzato od křehkosti lahví«. Vlašsky se říká appicar il fiasco »přidělati láhev = vydati někoho

posměchu«; snad prý se lidem, kteří zasluhovali posměchu, věšela na dům láhev a odtud dostalo slovo fiasco význam uměleckého nezdaru (Hildebrand, Vom deutsch. Sprachunterricht, 2. v. 1879, 138). Počátkem května 1923 jsme čtli v Über Land u. Meer vypravování o vlašském umělci, který na divadle improvisoval proslovy na téma z obecenstva dané; jednou prý měl tak mluviti o láhvi, ale neměl úspěchu, a odtud prý se začalo říkati neúspěchu fiasco. Takové výrazy bývají plody okamžiku, a nezachytí-li se jejich původ ihned, bývá marné později se po něm shánět. Ví se na př., odkud pochází, že se říká »bota« na př. slohovému nebo myšlenkovému nesmyslu: podle Flajšhansových »Živých slov« poblázníl farář Mich. Stiefel v kázání svou osadu proroctvím, že bude 3. říj. 1533 v 8 hod. ráno konec světa, a po něm začali Němci o nesmyslech říkati »Stiefel reden«. Jinde takových zpráv nebývá. Asi před 50 lety se říkalo v Praze o něčem směšném »to je noha!«, dnes zvl. studenti říkají o něčem »správném« (t. co se někomu líbí, třebas o »správném« děvčeti), že to je »jako noha«; sotva asi by se našel, kdo by dovedl najisto říci, odkud se to vzalo.

KOCANDA (V. V.) není z Gottseidank, nýbrž je to slovo utvořené příponou -nda jako švanda, junda, klouzanda a p., o nichž byla zmínka v N. Ř. 6, 250. Významy slova kocanda jsou velmi rozmanité a zdá se, že nejsou to slova téhož základu. Kocanda, bryčka s proutěnou korbou, má asi základ v něm. slově Kötze (kotze), značícím podlouhlý proutěný koš, který se zavěšoval soumarům po obou stranách hřbetu; z toho je i polské slovo koc, značící rákosovou síť na lovení ryb. Jiného původu je asi slovo kocanda (také kocvara), znamenající břečku, šťávu vytékající ze švestek při sušení a pocházející asi z něm. onomatopoetického slovesa kotzen blíti (srov. čes. vulg. blivanina). Z tohoto významu ‚břečka' lze pak vyložiti další význam podst. jména kocanda ‚plané povídání' (s odvozeninami kocanditi, ‚široce a dlouze vykládati' a kocanďák, kdo takto mluví) a slovesa kocati, ‚tlachati, cancati'. Z tohoto kocati (= tlachati) vykládá pak Bartoš (Sl. dial. s. v.) velmi časté pojmenování hospod (Kocanda, Na kocandě) jako místností, kde se kocá, tlachá, není-li důvod pojmenování ovšem ještě horší. S tímto kocati ‚tlachati' stěží však souvisí dial. kocati se ‚mazliti se', které ukazuje spíše na kmen kot-, obsažený v slovech kocour a kočka (m. kocka). Konečně mezi významy slova kocanda uvádí Jungmann také, že se slovem kocanda označoval trh, který se držíval někde před velkým trhem, obyčejně na předměstí. Základ tohoto pojmenování bylo by možno hledati v slově kotec, bouda kramářská. Snad by i výše uvedený název hospod (Na kocandě) bylo lze vykládati odtud, protože to bývaly obyčejně hospody stojící na předměstí. — N e m l i c h je z německého přídavného jména (a příslovce) nämlich, které je odvozeno z podst. jména Name a zamenalo původně to, co čes. jmenovitý, t. j. jménem jmenovaný. Užívalo se ho často ve spojení se zájmeny der, dieser při odkazování na věc n. osobu již dříve uvedenou; na př. so kann auch das Geld des letzteren nicht das nämliche sein,

auf welches der erstere ein Recht hat (Hebel). Z tohoto významu, který se blíží významu zájmena derselbe, lze pak vyložiti český vulgární výraz »nemlich ten« (= právě ten, týž); z dnešního obvyklého významu příslovce nämlich (= totiž) byl by ovšem výklad nesnadný. Za slova manžeta, pumpa české náhrady nemáme, ale Němci také ne, ač jsou to i v němčině slova cizí (franc. manchette, pompe). — Slova duh (jde mi k duhu), trnož byla už v NŘ. vyložena. — Osobní jméno Válek je buď (a to spíše) domácký tvar křticího jména Valentin (jako Valeš, Valina, Valoušek, Vališ) anebo to byla přezdívka člověka, který se rád válí (jako Kňourek, Plaček a p.).

KOSTUFRA. Laskavý čtenář se ptá, co to je? Také jsme se ptali, když jsme ten titulek četli 20. ř. 1923 ve »Vltavských proudech«. Je to, jak jsme se tam dočtli, jméno, které si podle nového ruského receptu složila Komunistická studentská frakce. Máme Umprum (Umělecko-průmyslovou školu), máme kačky (Kč, koruny čsl.), měli jsme ačesáky (členy Akad. čten. spolku), ale to jsou plody humoru, jež nechtí ani ničím jiným býti; Kostufra je výpotek chudoby ducha, která bolí, vidíme-li ji třeba jen na »frakci« českého studentstva.

KOŠÍŘE. »Mnoho lidí myslí, že Židé v dřívějších dobách jen obchodovali anebo na veliké úroky peníze půjčovali. Ale u samé Prahy je obec, ta se jmenuje podnes Koschirsch podle hebrejského slova koscher, což znamená »čistý«. V této vsi bydlívali po celá století jen židovští sedláci«. Tak začíná pohádka, kterou pod titulem »Prager Judengeschichten« 19. ř. 1923 uveřejnil p. Oskar Weiner v čas. Prager Tagblatt. Vypravuje o učeném lékaři, synu židovského rolníka, který se jmenoval Manasse Kalmus a žil za krále Václava II., jak šel jednou přes kamenný most do Židů, za staroměstskou mosteckou věží u sochy sv. Václava se ujal mladé hraběnky, která tam vypadla z vozu, u něhož se splašili koně, a pak s ní jel na malostranské náměstí k domu, který se dnes jmenuje »zum Montag« a tehdy byl sídlem hraběcí rodiny »Montague«, jak na krále jednou v Židech byl spáchán atentát, jak tuto vinu, aby zachránil židovské město, dobrovolně smrtí odpykal židovský krejčík Schime Scheflels, jak si hrabě »Zawisch von Rosenberg« před smrtí na popravišti zavolal pražského vrchního rabína Jonathana a přiznal se mu, že onen atentát nastrojil on, a co všecko. Pohádka snese mnoho, i zmatky historické, nad jakými třebas vlasy vstávají; ale bývá dobře, je-li označena za pohádku, aby nepletla hlavy nevinným čtenářům. Pravda, něm. mn. č. »Geschichten« může znamenati všelicos. Před lety týž Tagblatt, tenkrát ne jako »Geschichten«, nýbrž jako feuilleton uveřejnil pohádku, že Smíchov má jméno od kovárny, které se po německu říkalo Schmiedhof, z čehož si Čechové upekli své slovo Smíchov. Této pohádce nevěřili ani pražští Němci sami; nežádali aspoň, aby se Smíchovu po německu říkalo Schmiedhof, pokoušeli se jen o překlad »Lachau«.

S touto košířskou pohádkou asi bude stejně. Škoda; bylo by to krásné, kdyby se ministerská místopisná komise usnesla na rovnoprávném jméně »Košíře — Koscher«.

KUŘÍ OKO (L. Č.) má jméno od podoby tohoto bolestivého nádorku s »kuřím«, t. slepičím okem, když je pokryto blanovitým víčkem. Kuří je příd. jm. od slova k ú r, k ú r a (kur, kura, kour, koura, v stč. ob. hromadné mn. č. kury, kúry) = kohout, slepice (srv. kuře). »Slušnějšího« pojmenování v češtině nemáme (snad sloven. otlak?); ostatně se o kuřích okách v slušné společnosti nemluvívá. Snad výraz k. o. vznikl podle něm. Hühnerauge; v starší době se u nás spíše říkalo kuří nebo kuřecí řit, což bohužel zní ještě méně slušně (k. ř. s významem bradavice žije na Moravě).

MĚSTIŠTĚ (K. P.) ve významu místo, kde něco jest nebo kde se něco děje, je výraz správný a starý. V dnešním jazyce se ovšem už nevyskytuje, leda v určitých výrazech odborných (celní městiště a p.). — Místo nespr. p r o t i s l u ž b a (Gegendienst) je lépe říkati »vzájemná služba n. úsluha«. — M e z i p r o d e j (mezidoprava) jsou ovšem slova nesprávná (v. N. Ř. 3, 157); není-li jiné pomoci, je lépe se jim vyhnouti celou větou (vyhrazujeme si, že zboží může býti zatím prodáno a p.). Slovo mezitím nesprávné není. — Německé »Selbstkostenpreis« překládají naše slovníky výrazy »cena vlastního nákladu, cena, zač sám kdo co má«; snad by stačilo říkati i krátce »vlastní cena«, když by se vědělo, že se tím míní Selbstkostenpreis. — Jméno P i c e k souvisí svým kmenem s podst. jménem píce a znamenalo tvora dobře vykrmeného; pan Picek byl tedy původně totéž co pan Tlustý. Skloňovati Picek — Piceka (m. Picka) proto, aby Němci nemyslili, že 2. p. Picka je od jména Pick, je věc nemožná, protože se to příčí pravidlům českého jazyka. To by bylo zrovna tak, jako žádati na Francouzovi Legerovi, aby se psal na př. Lejair proto, aby ho Němci nečtli Legr.

MOMENT (S. H.). Je to lat. slovo mômentum (stř. r.) »pohyb, rozhodující okolnost, pohnutka, okamžik«. U nás (podle způsobu u Němců obvyklého) buď »okamžik, krátká chvíle« (něm. der Moment), anebo »důležitá okolnost, pohnutka« (něm. das Moment).

NÁVĚST, NÁVĚSTIDLO (K. B.). Slovo návěst utvořila železniční odborná terminologie v záchvatu purismu, jímž občas trpí, za mezinárodní slovo signál. Stará čeština měla v témže významu slovo návěstí, návěští. Pan Vlček z Čenova v svém vojenském naučení králi Vladislavovi (Výbor 2, 999) radí králi, »aby jim (lehké jízdě) návěští dal po trubačích, kdy by měli honiti, a po bubních také abyšte jim dali znáti, aby dále nehonili«, t. j. aby jim poručil dáti trubkou signál k výpadu. Podobný doklad cituje Jungmann z bible Bratrské: »návěští dejte hlasitým troubením.« Velmi často se užívalo slova návěstí, návěští ve významu méně odborném, ale shodném (= znamení) o jiných způsobech znamení, na př. dáti návěští kývnutím ruky, aby

někdo vstoupil (Kral. Iza. 13, 2; Skut. 24, 10 a j.), rozličnými posunky, mrkáním (mhouráním) atp. Bylo-li tedy třeba pro slovo signál slova českého, mohlo se sáhnouti k tomuto starému slovu návěstí, návěští. Bohužel se tvůrcové novočeské terminologie odborné zpravidla málo starají o to, má-li čeština už potřebný výraz čili nic, protože jim schází k tomu potřebné jazykové vzdělání, a tak se tvoří nová slova často zbytečně. Proti obnovenému návěští (= signál) bylo by se snad mohlo namítati, že by kolidovalo se slovem návěští (= veřejné oznámení), ale starší jazyk měl k disposici formy dvě, původnější návěstí a jeho hláskovou obměnu návěští (jako náměstí — náměští, kostěný — koštěný a p.). Tvaru návěští mohl by tedy zůstati význam jeho dnešní (= vyhláška), pro signál se mohlo použíti tvaru původního návěstí. Výraz návěst byl tedy docela zbytečný. Je to slovo nové a neutvořili je teprve naši železniční slovotvorci; vzniklo už na poč. 19. stol., ale ani o tom jim asi nebylo nic známo. Je to slovo Markovo, který je razil v své Logice (1820), potřebuje českého výrazu pro termín premisa (Úsudkové, z jejichž pravdy nebo křivdy pravda neb křivda následuje, slujte návěsti [praemissae] 81, 14). Není to slovo utvořené nesprávně (jeho vzorem bylo asi slovo pověst a je utvořeno analogickým způsobem jako návěstí, neboť přípony -t a -tí u kmenů slovesných jsou souznačné); jestliže ho tedy železniční terminologové použili ve významu signál, nelze jim nic v podstatě vytýkati. Jenže při té návěsti nezůstalo. Protože k něm. Signal je sloveso signalisieren, uznal nějaký tvůrčí duch (v Technických listech 1889, 146) za potřebné přitvořiti k čes. návěsti příslušné sloveso n á v ě s t i t i, které bylo načisto zbytečné; protože se odjakživa v Čechách říkalo »znamení, návěští (signál) dávati«, nepocítil nikdo potřebu tvořiti od podst. jmen znamení, návěští slovesa toho způsobu jako návěstiti. Naši předkové netvořili totiž slova podle německých slovníků, nýbrž podle potřeby. Na štěstí zůstalo sloveso návěstiti jen na papíře jako mnohá jiná takto utvořená. Až teď najednou přišlo zase ke cti. Mezinárodní slovo signál znamená nejen výkon (dáti signál), nýbrž i prostředek (postaviti signál a p.); stejně tak i české znamení (dáti znamení, udělati si znamení); není tedy žádné překážky, proč by také slovo návěst nemohlo znamenati i výkon i prostředek, jímž se znamení dává. Ale německá důkladnost, která nám přešla do krve, a německý vzor v slově Signalmittel vyžádaly si, jak oznamuje Naše úřední čeština (II, 174), zvláštního názvu pro výkon a zvláštního pro nástroj. A tak vzniklo třetí slovo v tomto pořadí — n á v ě s t i d l o. Je sice na pohled utvořeno právě tak jako nosidlo, mučidlo, kružidlo, ale ve skutečnosti s tím podstatným rozdílem, že tato slovesa jsou odvozena z jiných sloves: nositi, mučiti, kroužiti atd., jejichž význam je každému jasný, kdežto návěstidlo je utvořeno od papírového slovesa návěstiti, jemuž bez německého překladu (signalisieren) nikdo nerozumí. To je postup, kterým svá slova tvořil známý V. Pohl, když na př. k slovu vláha přidělal zbytečné sloveso vlaziti (ač bylo sloveso máčeti) a k němu

podst. jméno vlazidlo (Netzwisch), k nazříti — nazředlo (Massfliege, muška), k vijeti — vijadlo (Haspel), ke klofati (klopfen) — klofadlo (= klepátko), k veliciti — velicidlo (Vergrösserungsglas) atd. Tvoří-li se tedy slova nová, mají se tvořiti z materiálu živého, významově jasného a určitého. Proto jméno nástroje, jímž se dává návěst (návěští), by mohlo býti odvozeno od příd. jména návěstní (návěštní) tím způsobem jako podobné názvy nástrojů a prostředků, milník (= milní znamení), mezník, nárazník, otazník, pilník, svorník, větrník, lavičník atd.; anebo by se známých slov návěst a návěstí mohlo použíti tak, že by návěstí (n. návěští) znamenalo jako v stč. výkon (dáti návěští) a slovo návěst prostředek, nástroj k tomu (postaviti návěst, změniti návěst atd.), tedy podobným rozlišením mezi abstraktem a konkretem, jaké je mezi slovy padání — past (etym. totéž), mazání — mast, dání — daň, tkaní — tkáň atd.

NEVOJÁK (E. H.) je slovo, proti němuž se stanoviště jazykového nemáme žádných námitek, zvláště když pro představu, kterou označuje, není jiného pojmenování leda snad v slově civilista. Že se i v starším jazyce slova takto tvořila, toho svědectvím jsou jiná slova toho způsobu, jako nekatolík, nekněz, nepřítel atd. Jsou to slova potřebná na pojmenování těch, kteří nepatří do skupiny jednotlivců označených jménem kladným, zvláště když je z jakýchkoliv důvodů třeba tuto vlastnost zdůrazniti (na př. že na vojnu musil každý, i nevoják). Velmi často se tvořívají takováto záporná substantiva ve známých syntaktických dvojicích, určených k úplnému vyčerpání pojmu: pán — nepán, přítel — nepřítel, hlava — nehlava atd.

PŘES (F. B. W.). Ve výraze »z Prahy do Vídně přes Brno« je užito předložky přes, jak vyložila v dohodě s námi už také Naše úřední čeština, zcela správně. — Předložka po má význam distributivní; proto je při udávání ceny na místě, kde jde o zboží vyjádřené číslem množným nebo podstatným jménem hromadným nebo látkovým. Tedy: vejce jsou (prodávají se) po koruně, uhlí je po 20 Kč (t. j. obyčejná míra), sukno je po 100 Kč. Udává-li se však cena celku nebo jednotlivého kusu, je na místě předložka za; tedy: ta vejce (všechna) jsou za 50 Kč, to vejce (jedno vejce) je za korunu. Národní politika se prodává po 50 haléřích; ale jedno číslo Politiky je za 50 haléřů. Způsob dnes dosti obvyklý »vejce se prodávají kus za korunu« je nečeský. — Na zachovávání správné češtiny na vývěsních štítech nemá bohužel náš časopis pražádného vlivu. Až bude naše veřejnost proti jazykovým nesprávnostem tak citlivá jako jinde, vynutí si víc šetrnosti k mateřské řeči na firmách sama.

PŘEŠTICE. Toto místní jm. čteme asi ode dvou let tak často psáno Přestice, že to nemůže býti náhodou. Patrně se někomu uzdálo, že Přeštice nic není, a začal psáti Přestice, což teprv nic není, a protože něco nezvyklého u nás hned najde hromadu napodobitelů, šíří se tento vynález den ode dne. Vykládali jsme 5, 91, že Přeštice (z Přěščici, Přeščice) mají

jméno po nějakém Přeškovi (Přěškovi), t. j. Přemyslu; psáti Přestice je taková moudrost, jako kdybychom psali listička m. lištička (liška) nebo neboztík, nebostík m. nebožtík (nebožec). Lid v okolí přešťickém ovšem vyslovuje po staru a správně Přeštice.

PŘEZDÍVATI (L.). Že »přezdívati komu bláznů« nepokládáme za rčení správné, vyložili jsme 4, 244. Je-li v posudku knížky Klenotovy (7, 275) uvedeno »přezdívati koho bláznem« (m. komu bláznů), není korektura v závorce uvedená naše, nýbrž je, jako ve všech ostatních případech v tomto odstavci uvedených (skaloví m. skalí a p.), citována ze spisu Klenotova. Měli jsme snad i k této korektuře z opatrnosti poznamenati, že ani ona není správná, ale pokládali jsme to za zbytečné, protože jsme o výraze »přezdívati komu čeho« své mínění pověděli. — Že výraz »paní Bečvářové její úloha plně l e ž e l a« (Nár. l. z 20. XI) není správný, vykládali jsme již také (v N. Ř. 4, 282). Dodali jsme k tomu, že je možno říci místo toho po česku přiléhá, tedy užíti i téhož metaforického obratu, který je ve výraze německém (od oděvu, rukavičky atd.), a to bez újmy správnosti. Ale našim novinářům »leží« vždycky »plněji« výraz okopírovaný z němčiny než rovnocenný český originál. Patřilo by na ně opravdu někdy něco, co přilehne; snad by si pak existenci tohoto českého slovesa lépe pamatovali.

SHLÉDNOUTI, ZHLÉDNOUTI, VZHLÉDNOUTI (S. H.). S h l é d n o u t i, s h l í ž e t i podle významu předložky s znamená 1. pohlédnouti, pohlížeti s hůry dolů (až by popatřil a shlédl Hospodin s nebe, Kral. Pláč Jer. 3, 50), 2. vše, něco úplně prohlédnouti (muži přišli sem, aby shlédli zemi Joz. 2, 2). Z h l é d n o u t i = uviděti (utekl, jak mne zhlédl); zhlížeti se v zrcadle, v někom jako v zrcadle; těhotná žena se zhlédne na nějaké šeredě (v nářečích zhlížeti, zhlídati má rozl. významy, jako pohlížeti, zvl. hněvivě, urputně ap.). V z h l é d n o u t i, v z h l í ž e t i, v z h l é d a t i = pohlédnouti, pohlížeti vzhůru nebo na někoho, na něco (Ježíš vzhlédl v nebe Luk. 9, 16; i vzhlédl Hospodin na Abele a na obět jeho 1. Mojž. 4, 4; učedlníci vzhlédli na sebe vespolek Jan 13, 22).

VEŘEJNY (S. H.). Slovo to je opravdu odvozeno od veřejí; podle Veleslavína se říkalo veřejní, veřejný hák (na němž dveře visí v závěsech). Od obrazu dveří do veřejí, dokořán otevřených pocházejí významy další: všech se týkající, obecný a p. Tak na př. o zemské hotovosti (mobilisaci) se říkalo veřejnost, veřejně táhnouti na někoho, v. na hotově býti a p., dielo veřejné byla práce, jíž měla konati země, veřejně kázati znamenalo kázati tak, aby všichni mohli slyšeti a p. I do názvosloví vědeckého se slovo v. zanášelo; Husovi (1, 119) »veře[j]nie« jsou čtyři základní (stěžejné, cardinales) ctnosti, Komenský užíval slova veřejný ve významu lat. generalis (obecný) na rozdíl od sl. částečný (specialis). Význam »všem známý, vůbec přístupný«, v jakém slova toho nejvíce užíváme, lze odtud snadně pochopiti.

ZÁPIS, ZÁPISKA (A. B.). Zápis je původně jméno činnosti, zapsání nebo

zapisování (zápis do knih, do školy atd.). Takovéto názvy abstraktní se však přenášejí často na představy konkretní, na označení věcí, které jsou výsledkem, předmětem nebo prostředkem té činnosti (psaní = 1. činnost, 2. co je napsáno; pití = 1. činnosť, 2. nápoj; mazání = 1. činnost, 2. to, čím se maže atd.); proťo zápis znamená pak také to, co bylo zapsáno (na př. je o tom zápis v knihách). Jiných podobných odvozenin se užívá jen v tomto významu konkretním, na př. spis, úpis, opis atd. K slovu zápis je tvar zdrobnělý zápisek (jako spis — spisek): Ze zápisků phil. stud. Filipa Kořínka (Šimáček). Zápiska je tvar ruský (jako perepiska = přepis, korespondence, vypiska, vypisočka = výpisek, raspiska = kvitance atd.); u nás svádí k tomuto tvaru to, že se slova zápisek užívá obyčejně v množ. čísle zápisky, které se ovšem shoduje s množ. číslem jmen ženských, zvláště když se pak i v 6. p. místo »v zápiscích« říká »v zápiskách« (aby se kmenová souhláska neměnila). Správný tvar je tedy zápisek. — Proč se neříká paní doktorka, paní poslankyně, proč na cedulích biografů netisknou Zuzana Marvillová (nýbrž Suzanne Marville), proč se na plakátech tiskne »Janošík od Jiří Mahena«, na to není spravedlivé ptáti se nás, nýbrž těch, kdo to píší. My jsme se přece o těch věcech, zvláště o první, napsali až do omrzení.

ZAVAZADLO (L. Č.). Slovo toto nepatří k slovesu zavázati, nýbrž k zavázeti (na Moravě ob. zavazeti). Na Moravě místy posud říkají tak zbytečným věcem (na př. v světnici), které jen překážejí, zavázejí. Význam dnešní, který snad nikde není lidový, třebas cestováním po dráze je velmi rozšířen, vznikl snad podle lat. impedimentum, což znamená překážku, pak vojenskou přítěž, t. válečné potřeby s dobytkem a s lidmi k nim potřebnými, a nabývalo i významu potřeb cestovních, zavazadel. Tvar zavazadlo s hláskou a od sl. zavázeti (zavázěti) je správný; přehláska v ě, e před tvrdou slabikou nenastala, jako na př. k sl. púščěti (pouštěti žilou) bylo stč. puščadlo, pušťadlo, ale před slabikou měkkou ě v puščědlník, puštědlník (3slab., kdo pouští žilou). Komenský v Labyr. užívá tvaru zavazadla v mor. významě »překážky«, v Bráně jaz. zavazedla s význ. cestovních potřeb; snad tak v jeho době oba významy byly tvarem rozlišeny. — Bernolákovo zavazadlo (úvazek, čím se zavazuje) je slovo zněním stejné, ale původem různé.

ZPODSÍVATI (F. H.). Vymlácené obilí se podsévá = podsívá říčicí (na říčici), mouka sítem; má-li se vyjádřiti, že bylo dokonáno podsévání (podsívání) jistého množství obilí n. mouky, užije se dokonavé distributivní nebo hromadné složeniny zpodsévati (zpodsívati). Lidový žert vidí podobu mezi spořádáním hromady obilí a snědením hojného jídla, a proto se říká o velikém jedlíku, co toho »zpodsíval (zpocíval)« a p.

Odpovědný redaktor: Václav Ertl.
Tiskli Neuber, Pour a spol. v Praze-I., Bílkova ul. 17.